

Grenzen in Beweging

Gebiedsverkenning Haarlemmermeer-Noord

gemeente
Haarlemmermeer

Voorwoord

Vijf jaar geleden zijn de gemeenten Haarlemmerliede & Spaarnwoude en Haarlemmermeer samengevoegd. De Ringvaart was niet langer een bestuurlijke grens, maar werd de verbinding tussen de twee voormalige gemeenten. In de spiksplinternieuwe gemeente ontstond een nieuw gebied: Haarlemmermeer-Noord. Omlijst door Schiphol, Haarlem en Amsterdam is het gebied ogenschijnlijk Haarlemmermeer in het klein; met open ruimte, meerdere kernen en veel infrastructuur en bedrijvigheid. Maar als je inzoomt op het gebied blijkt het toch een heel specifieke hoek van onze gemeente te zijn. Een gebied waar de tijd verder teruggaat en de invloed van de omgeving nog intenser voelbaar is. Het eerste lustrum van onze gloednieuwe gemeente vieren wij daarom met een verkenning van het nieuwe gebied Haarlemmermeer-Noord.

Het is goed om stil te staan bij de grote gebeurtenissen die onze gemeente vormgeven, zoals de samenvoeging van 2019. Het biedt perspectief op de vraagstukken waar we vandaag de dag mee bezig zijn en op de gemeenschap(en) waar we het voor doen. Het plaatst ons werk in een breder verhaal. Een divers verhaal van dorpen en wegen, van steden en groen, van ruimte en vliegroutes; van bedrijven, bewoners en bezoekers. Eén van die verhalen is het verhaal van gebied Noord. Een verhaal dat wij niet eerder zo uitvoerig hebben opgesteld.

Deze jubileumuitgave Grenzen in Beweging geeft ons als gemeentebestuur inzicht in wat wij van Noord kunnen leren en waar dit gebied specifiek om vraagt. Het biedt onze gemeentelijke organisatie handvatten bij het gebiedsgericht werken en om maatwerk toe te passen waar dat moet. Bewoners en buitenstaanders kunnen via dit document het gebied op een andere manier leren kennen en hopelijk tegelijk een feest van herkenning beleven. Ik wens alle lezers in dit geval dan ook grenzeloze inspiratie toe.

Marianne Schuurmans - Wijdeven
Burgemeester Haarlemmermeer

Hoofddorp, maart 2024

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	5
Gebied Noord	5
Grenzen in beweging	5
Leeswijzer	6
1. Noord op de grens van stad en land	7
1.1 Stad en land	7
1.2 Omvang in ontwikkeling	7
1.3 De paradoxen van de niet-stad	8
1.3.1 De niet-stad: Gebied Noord als bufferzone	8
1.3.2 Door open ruimte zoeken steden de randen op	10
1.3.3 LIB houdt gebied open en versterkt bufferzonebeleid	10
1.3.4 Recreatie houdt gebied open, maar hoe gezond is het hier?	10
1.4 De toekomst in het vizier	11
1.5 Conclusies	12
1.6 Case Badhoevedorp: tuindorp of stadswijk	12
2. Begrensd bestuur en gemeenschappen in beweging	16
2.1 De samenvoeging	16
2.2 Bestuurlijke grenzen en identiteit	16
2.3 Stedelijke annexaties	17
2.4 Het ene is niet per se het andere	17
2.5 Meervoudige vertegenwoordiging	18
2.6 Conclusies	18
2.7 Case Spaarndam: grenzen en bestuurlijke druk	19
2.8 Case Ruigoord: behoeders en kolonisten	21
3. Pionieren mét nostalgie	25
3.1 Op de grens tussen oud en nieuw	25
3.2 Conclusies	26
3.3 Case Halfweg: Onze Lieve Vrouw Geboortekerk, van parochie naar projectontwikkelaar	27
4. Algemene conclusies en aanbevelingen	30
4.1 Een gebiedsverkenning voor Haarlemmermeer-Noord	30
4.2 Vooruitblik	31
5. Bijlagen	32
5.1 Kernen van Noord, een beschrijving uit 2021	32
5.1.1 Badhoevedorp en Nieuwe Meer	32
5.1.2 Lijnden en Boesingheliede	33
5.1.3 Spaarndam en Spaarnwoude	34
5.1.4 Haarlemmerliede en Penningsveer	35
5.1.5 Halfweg	35
5.1.6 Zwanenburg	36
5.2 Begrippenlijst	38
5.3 Onderzoeksverantwoording	38
5.4 Bronnenlijst	39
5.5 Colofon	43

Inleiding

Gebied Noord

Op 1 januari 2019 gingen de gemeenten Haarlemmermeer en Haarlemmerliede & Spaarnwoude op in één gemeente en ontstond het huidige gebied *Haarlemmermeer-Noord*¹. Ingeklemd tussen Haarlem en Amsterdam vormt Noord een thuis voor dertigduizend inwoners, die wonen en leven in een tiental kernen en buurtschappen, ontstaan in uitgestrekt polderlandschap. De leefgemeenschappen verschillen in omvang en samenstelling, maar hebben met elkaar gemeen dat hun geschiedenis en heden voor een groot deel is bepaald door het krachten spel dat zich buiten de gemeentegrenzen voltrok. De druk op de schaarse ruimte is er nog steeds groot. In deze meest noordelijke punt van de gemeente zal de druk van de omliggende steden en Schiphol ook de toekomst sterk beïnvloeden.

Wie een poging doet om het gebied te kenmerken ziet op het eerste gezicht veel overeenkomsten met de rest van de gemeente. In Noord treffen we ook dubbeldorpen (Zwanenburg-Halfweg), historische kernen (Lijnden), en contrastdorpen (Spaarndam) aan. Evenmin laten gegevens over inkomen, opleidingsniveau, demografie en gebruik van sociale verzekeringen noemenswaardige verschillen zien. De specifieke kenmerken van dit gebied vallen pas op als je de blik niet richt *op* het gebied, maar *vanuit* het gebied zelf kijkt. Niet vanuit de verschillende beleidsdomeinen of statistische gemiddelden, maar vanuit de historie en de transformaties die het gebied heeft doorstaan. Veranderingen in het ontwerp van de ruimte en van infrastructuur, maar ook veranderingen in de ervaringen van oude én nieuwe inwoners in hun strijd voor vernieuwing en/of behoud van het oude. Een blik vanuit het gebied zelf, ondersteunt en stimuleert het gebiedsgericht werken en maakt het ook mogelijk om de blik van de hectiek van het moment te richten op mogelijkheden in een nabije toekomst. Vanuit deze blik springt één specifiek kenmerk van *Noord* vooral in het oog: de dynamische grens.

Grenzen in beweging

Bij het woord grens denken we vaak aan een geografische of een bestuurlijke grens, maar het woord kent meer betekenissen. In het alledaagse gebruik betekent grens niet alleen scheiding, maar ook nabijheid en verbinding, zoals in de zin: 'mijn huis grenst aan het bos'. En het woord 'grens' verwijst niet slechts naar een materiële grens, maar ook naar ideële aspecten of waarden. Zo spreken we over de grens tussen de kinderjaren en de pubertijd, of van grensoverschrijdend gedrag, als we bepaalde handelingen afkeuren. In deze verkenning gebruiken we 'grens' in de volle breedte van de betekenis van het woord.

Naast de talrijke verschuivingen van de gemeentegrenzen, met in de eerste plaats bestuurlijke implicaties, zijn er in het noordelijk deel van Haarlemmermeer namelijk óók andere grenzen en barrières beslecht. Sommige grenzen lieten zichtbare sporen na in het landschap, waar anderen vooral in de hoofden en harten van mensen voortleven; maar ook deze laatste mentale grenzen beïnvloeden de toekomst van gebied en gemeenschappen. Wanneer we de druk van de omliggende verstedelijking in samenhang bezien met de identiteiten en mentaliteiten van de inwoners in dat gebied, krijgen we beter zicht op de mogelijkheden en waarschijnlijke ontwikkelingen in de toekomst.

¹ Het gebied *Haarlemmermeer-Noord* telt tien kernen: Spaarndam, Spaarnwoude, Penningsveer, Haarlemmerliede, Halfweg, Zwanenburg, Boesingheliede, Lijnden, Badhoevedorp en Nieuwe Meer

Vanuit deze typering van Noord dringt het thema 'grensverschuiving' zich op als leidraad voor deze jubileumpublicatie: het wegvallen van een gemeentegrens, het trekken van een gebiedsgrens en het overgaan van het verleden naar de toekomst. Methodisch hebben we daarom twee scherpe keuzes gemaakt: we nemen het perspectief vanuit het gebied zelf én gebruiken het woord 'grens' in zijn volle betekenis. Daarmee stond de opzet vast. Deze opzet verklaart tevens de titel van de verkenning: Grenzen in Beweging.

Leeswijzer

In drie hoofdstukken komen achtereenvolgens de verschillende soorten grenzen aan bod die in Noord in beweging zijn.

In hoofdstuk één behandelen we de ruimtelijke grens tussen stad en land. In het tweede hoofdstuk gaan we in op de bestuurlijke grenswijzigingen en hun effect op gemeenschapsvorming en actiebereidheid. In het derde hoofdstuk laten we zien hoe de mentale grensverschuivingen, tussen traditioneel en modern en (op zijn Haarlemmermeers) tussen pioniersmentaliteit en nostalgie helpen om te innoveren, te behouden en soms beide tegelijkertijd. In hoofdstuk vier formuleren we algemene conclusies en aanbevelingen.

De verkenning met casestudies biedt een uitgebreide blik op huidige en toekomstige ontwikkelingen van het gebied. De lokale kennis van nu kan zo houvast bieden bij te nemen besluiten van morgen. In de bijlage is een beschrijving uit 2021 opgenomen van alle kernen in gebied Noord, met daarin de belangrijkste kenmerken van het gebied en zijn inwoners.

1. Noord op de grens van stad en land

1.1 Stad en land

Gebied Noord beslaat een vierde van de omvang van de gemeente Haarlemmermeer. Het ligt ingeklemd tussen twee grote steden en een internationale luchthaven. Haarlem in het westen, Amsterdam in het oosten en Schiphol in het zuiden. Noord is ogenschijnlijk platteland; een groen, open gebied met grote kernen en kleinere dorpen en buurtschappen.

De omranding van het gebied lijkt de grens tussen stad en land te markeren, maar vormt allesbehalve een strikte scheidslijn. Op verschillende manieren dringt de stad binnen en verandert het gebied in atypisch platteland. Overal zijn mengvormen tussen stad en land zichtbaar en ervaarbaar. Je fietst er langs bos én loods, paarden grazen onder de 380kV hoogspanningskabels en Halfweg doet zijn naam nog steeds eer aan; een dorp opgesplitst door spoor en wegen, halverwege tussen Haarlem en Amsterdam. Dit traject is sinds jaar-en-dag Nederlands oefenterrein voor snellere verbindingen, van trekvaart naar eerste spoorlijn, naar eerste telefoon- of kabellijnen.

Halfweg is niet de enige plek in Noord waar stedelijke verbindingen zichtbaar zijn. Waar het Haarlemmermeer ooit een belangrijke waterweg was tussen de steden is het nu een netwerk van spoorwegen, snelwegen, vaarroutes, N-wegen, aanvliegeroutes en hoogspanningskabels. Deze infrastructurele netwerken die voor verbindingen zorgen vormen in Noord ook fysieke barrières voor de bewoners van het gebied. De A9 die dwars door Badhoevedorp liep, was hiervan een sprekend voorbeeld.

1.2 Omvang in ontwikkeling

Het grootste deel van wat nu gebied Noord is, bestond in 1876 nog uit water. In 1812 vindt de eerste fusie in dit gebied plaats. Zuid-Schalkwijk, Nieuwerkerk aan de Drecht, Vijfhuizen, Halfweg, Spaarnwoude, Noord-Schalkwijk en Hofambacht tot aan gemeente Spaarnwoude worden samengevoegd; het kleine inwonertal van de afzonderlijke delen vormt de belangrijkste aanleiding tot éénwording. Vijf jaar later (1817) valt de eenheid weer uiteen in Haarlemmerliede én Spaarnwoude. In 1855 verschijnt een nieuwe gemeente in het gebied; het recent gedroogde meer wordt officieel de gemeente Haarlemmermeer.

Twee jaar later (1857) worden Haarlemmerliede en Spaarnwoude samen opnieuw één gemeente. In 1863 worden Zuid-Schalkwijk en Houtrijk, en Polanen (Halfweg) bij deze gemeente gevoegd. Door inpoldering van het oer-IJ groeit Haarlemmerliede en Spaarnwoude verder uit. In 1876 bereikt gebied Noord hierdoor de grootste omvang in zijn geschiedenis.

Haarlem wil zijn centrumfunctie in de regio veiligstellen en annexeert in 1927 een deel van de polder. In 1963 wordt het Haarlemse grondgebied nog verder uitgebreid voor woningbouw. In 1997 neemt Amsterdam een deel van de oostelijke polder in ten behoeve van het haven-terrein. Met de komst van de nieuwe Polderbaan in 2003 neemt Schiphol nog een stukje land in.

Gebied Noord valt voor het eerst binnen één gemeente wanneer de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude in 2019 Haarlemmermeer uitkiest als fusiepartner. Door de ligging tussen twee grote steden in heeft Noord te maken gehad met veel grens- en omvangwijzigingen. En er zijn nog talrijke voorstellen tot wijziging geweest die niet zijn gerealiseerd.

1.3 De paradoxen van de niet-stad

1.3.1 De niet-stad: Gebied Noord als bufferzone

Om te voorkomen dat grote steden aan elkaar zouden groeien tot nog omvangrijkere stedelijke agglomeraties voerde het Rijk in de jaren '50 van de vorige eeuw het 'bufferzonebeleid' in. Nederlandse steden dienden hun eigen karakter en identiteit te behouden en niet te vergroeien tot één grijze massa. Open, landelijke gebieden dienden de steden van elkaar te houden. Het begrip 'bufferzone' was geboren.

Het mes sneed hier aan twee kanten: enerzijds werd het open landschap beschermd tegen de oprukkende drang van de stad. En anderzijds werden steden zelf beschermd tegen hun neiging tot megacityvorming, met alle leefbaarheidsproblemen van dien. De bufferzone zou op deze manier de kwaliteit van het Randstedelijk weefsel op regionaal niveau helpen behouden. Amsterdam en Haarlem, oude grote historische steden in het noorden van het land, mochten evenmin aan elkaar groeien. En dus bestempelde het Rijk een deel van het huidige gebied Noord als bufferzone (Nota Westen des Lands, 1958). In eerste instantie ging het slechts om een beperkte strook in het noorden, maar in 1995 werd de bufferzone uitgebreid met het noordelijke deel van de Haarlemmermeerpolder.

Het bufferzonebeleid was ambitieus, maar het begrip 'bufferzone' bleef een leeg begrip; het was vooral iets 'niet'! 'Niet-stad'. Zo werd gebied Noord in het landelijk bufferzonebeleid een contramal van de omliggende steden, een soort 'negatiefrimte'. Binnen deze begrensde ruimte moest de stad wegblijven. Maar over wat er in het gebied zelf al was, behouden of versterkt moest worden, of welke ontwikkelingen wél mogelijk of wenselijk waren, zweeg men in alle talen. Deze ambiguïteit van de bufferzone komt goed naar voren in de (eerste) Nota inzake de Ruimtelijke Ordening uit 1960 (zie onderstaand citaat) (Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 2008). Bufferzones kennen geen speciale ruimtelijke regelgeving. Het aankopen van gronden was lange tijd het belangrijkste instrument van het Rijk om deze gebieden open te houden. In 2001 stopt het Rijk met dit actieve grondbeleid (Alterra, 2001).

Sinds de Rijksstructuurvisie uit 2012 is nagenoeg al het landschapsbeleid een provinciale verantwoordelijkheid. Op dit moment houdt vooral ander rijksbeleid het gebied open: het Luchthavenindelingbesluit (LIB). Doordat de bufferzone een contramal van de stad bleef en niet verder werd ingevuld of wettelijk beschermd, werd het een hybride gebied waar zich allerlei paradoxen voordoen op de grens tussen stad en land.

“Men moet zulke gebieden niet zien als een vele malen vergroot stadspark. Het is juist de bedoeling de scheidende stroken tussen de steden zoveel mogelijk als in normaal gebruik zijnde ‘landschap’ te behandelen, maar dit tegelijkertijd door ontsluiting voor kleine verkeersmiddelen en recreatieve voorzieningen op bescheiden schaal meer onder het bereik van de stadsbewoners te brengen.”

Aan de rand van de stad, langs de gemeentegrens, wonen de meeste mensen in dit gebied. Badhoevedorp en Zwanenburg zijn de twee grootste kernen in Noord. Ooit waren ze de grootste van de gemeente; nu volgen ze na Hoofddorp en Nieuw-Vennep. De woningen langs het lint en in de dorpen zijn zeer gewild. Het groene en dorpse karakter van deze kernen dicht bij de stad trekt stedelingen aan. Er verhuizen meer Amsterdammers en Haarlemmers naar de noordelijke kernen dan Haarlemmermeeders².

De voormalige gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude kende al lange tijd een grote stroom inwoners van buiten de gemeente (laatste twintig jaar zo’n driekwart van de verhuisden). De druk op de woningmarkt doet de huizenprijzen stijgen tot boven het Haarlemmermeers gemiddelde³. De banden tussen Amsterdam en Badhoevedorp en Zwanenburg zijn van oudsher sterk en een deel van Spaarnwoude ligt zelfs in Haarlem. Deze kernen kennen een sterke verwevenheid met de stad; niet alleen door de herkomst van veel inwoners uit de steden, maar ook door het regionaal netwerk waar deze inwoners deel van

² 60% van de vestigers, in heel Haarlemmermeer is dat 45; Bron: BRP Haarlemmermeer, 2021

³ o.b.v. WOZ-waarde/m²; Bron: BAG en Cocensus, 2021

uitmaken. En toch hebben deze kernen een sterk dorpsgevoel kunnen behouden. Het zijn nog steeds 'Randstedelijke dorpen'.

De aantrekkelijkheid van deze groene dorpen in de nabijheid van de stad kan in de toekomst een keerzijde krijgen. Te veel groei zou het dorpse en groene karakter ervan kunnen bedreigen en daarmee een belangrijk deel van de woonaantrekkelijkheid in hartje Randstad aantasten.

1.3.2 Door open ruimte zoeken steden de randen op

Noord is voor het grootste deel agrarisch met weilanden op veengrond ten noorden van de ringvaart en teeltgronden op klei aan de zuidkant. Op sommige plekken is het gebied idyllisch platteland, zoals rondom de Stompe Toren in Spaarnwoude. Op andere plekken valt juist het moderne grootschalige - bijna industriële - agrarische landschap op. Het is de nalatenschap van de grote kavels van de Haarlemmermeerpolder waar de moderne landbouw vorm kreeg op boerderijen als de Badhoeve.

Vanaf het hoge land bij de Stompe Toren zie je overal de grenzen van het groen. Je ziet en ruikt en hoort hier overal de stad. Waar wonen door LIB-normen niet mogelijk is, krijgt de openheid in Noord bezoek van de rafelranden van de stad. Aan de periferie op de grens tussen stad en land - op zoek naar ruimte voor nieuwe economische en technologische bedrijvigheid - dringt de stad op weer een andere manier Noord binnen. Uit het zicht voor de stedeling, maar toch zo dichtbij mogelijk, verreizen magazijnen voor het opkomend online-winkelen, vraagt de digitalisering om datacenters en maakt de fossiele industrie langzaam maar zeker een transitie naar zonneweides.

De ruimte voor deze grootschalige bedrijvigheid vinden de steden aan hun grenzen. Hier werken veel mensen uit de omliggende steden, terwijl veel Haarlemmermeeders in de stad werkzaam zijn. De stedelijke economie is sterk verknoopt met dit gebied. In deze rafelranden van de stad vinden soms praktijken plaats die gedijen bij de schaduw die de nabijheid van de stad en de rust en ruimte van het platteland bieden (112Meerlanden, 31 mei 2021).

1.3.3 LIB houdt gebied open en versterkt bufferzonebeleid

De contouren van het Luchthavenindeling-besluit Schiphol (LIB) overschaduwden gebied Noord. Vanwege veiligheid en geluidsbeperkingen kunnen er binnen deze contouren geen woningen worden gebouwd. Het LIB van Amsterdam Airport City hebben op deze paradoxale manier bijgedragen aan het behouden van het open landelijke karakter van Noord. Onder de rook van Schiphol mag niet gewoond worden, maar men kan er wel ondernemen. Bedrijvigheid bleef het gebied dus wel insluipen.

De kernen Spaarndam en Badhoevedorp vallen, als uitzondering, niet onder de beperkingen van het Luchthavenindelingbesluit van Schiphol. Dat betekent echter niet dat ze er geen last van ondervinden. Hoewel hier meer gebouwd mag worden; is het er niet stil! Gebied Noord kent een dubbele geluidsbelasting: door de opstijgende en dalende vliegtuigen, én ook door snelwegen, N-wegen en industrie en bedrijvigheid.

1.3.4 Recreatie houdt gebied open, maar hoe gezond is het hier?

Recreatiegebied Spaarnwoude ligt voor een groot deel in Noord. Dit recreatiegebied is volgens de website: "Een oase van groen. Wie de drukte van de stad wil ontvluchten, komt in deze omgeving volledig tot rust" (website Spaarnwoude).

Deze groene oase biedt niet enkel rust. Er is veelvuldig onderzoek gedaan naar de helende werking van groen en daaruit blijkt dat een groene omgeving goed is voor de gezondheid. Het draagt bij aan minder stress, meer geluk, minder ziek zijn, vitaliteit, creativiteit en sociaal contact (Stuiver et al., 2019). Met zijn vele mogelijkheden tot ontspanning en natuurbeleving draagt het recreatiegebied bij aan een gezonde omgeving voor inwoners van de regio en bezoekers.

De helende werking van het groen wordt afgezwakt door de steeds verdere verstedelijking van het landschap. Wie het gebied betreedt, hoort, ruikt en voelt de stad. Luchtvervuiling, geluids- en geuroverlast worden nergens in de gemeente zo sterk ervaren als in gebied Noord (GGD Kennermerland, 2020).

1.4 De toekomst in het vizier

Of het nu gaat om wonen, bedrijvigheid, infrastructuur, stedelijke recreatie of neven-effecten als geluid-, lucht- of lichtvervuiling; stedelijke elementen veranderen Noord en zullen dat in de toekomst ook blijven doen. De urbanisatie neemt de komende dertig jaar namelijk niet af: Amsterdam wil langdurig elk jaar 7.500 woningen bijbouwen, Haarlem 10.000 tot 2030 en Haarlemmermeer 20.000 tot 2040. In de toekomstvisies van de omliggende steden, andere overheden en Haarlemmermeer worden om en aan dit gebied daarom nog meer functies toegevoegd ten behoeve van de stad en het moderne leven. Sommige visies zijn wensen, andere al harde plannen.

Er zijn plannen en wensen voor meer woningbouw en betere toegang tot de recreatiegebieden. In Haarlemmermeer zijn er woningbouw- en groenplannen voor Badhoevedorp. Het project Oostpoort in Haarlem moet plaats bieden aan nieuwe bedrijven en (hoogbouw)woningen. Groene zones zijn aangewezen in de visies van Amsterdam en het Noordzeekanaalgebied. Deze zones zijn de 'groene scheggen' die de stad leefbaar moeten houden en een snelle toegang tot recreatiegebieden moeten garanderen. Recreatiepark Spaarnwoude beschrijft vijf kerngebieden om ontwikkelingen te ontplooiën, en meerdere manieren om het gebied toegankelijker te maken voor de omliggende stedelingen. Ook Haarlem zet in op versterking van fietsroutes richting Noord om meer recreatie van Haarlemmers in het 'oostelijk poldergebied' mogelijk te maken. Ook vanuit Amsterdam en Haarlemmermeer wordt ingezet op het verbeteren van snelfiets- en recreatieve routes. De provincie Noord-Holland en de gemeenten Haarlem, Haarlemmermeer en Amsterdam onderzoeken de kansen voor de trekvaart als trage vaarroute.

Daarnaast zijn er ook wensen voor betere ecologische verbindingen in de gemeentelijke natuurvisie. Ook de verbindingen tussen de steden blijven in ontwikkeling. De provincie Noord-Holland doet onderzoek naar de mogelijkheid om de A9 als nieuwe regioring te benutten die de bulk van het regionale verkeer rond Amsterdam moet afwikkelen en daarmee de A10 moet vrijwaren van regionaal verkeer. De provincie ziet het oostelijk deel van de ringvaart als hoofdvaarroute, ook juist voor beroepsvaart en dus vrachtafvaart. Er is een plan om de Noord/Zuidlijn door te trekken naar Hoofddorp, waar nog sprake is van meerdere mogelijke tracés. In de Omgevingsvisie wordt een zoekgebied voor een nieuwe ondergrondse 150kV hoogspanningsleiding aangegeven.

Bedrijvigheid wordt ook steeds verder uitgebreid. In de visies van Haven en het Noordzeekanaalgebied wordt de Houtrakpolder genoemd als potentieel havengebied. De urgentie van deze claim verandert door de tijd en de gemeente Haarlemmermeer is tegen deze claim op het grondgebied. De reservering voor een

tweede terminal van Schiphol, die aan de noordkant van de luchthaven moet komen, wordt wel meermaals als mogelijkheid gezien (in de visie van Schiphol, de provincie Noord-Holland, de gemeente Amsterdam en de Omgevingsvisie Haarlemmermeer). Ten slotte kan de toenemende vraag naar schone energie in de toekomst een beeldbepalend element worden in het landschap. In de Regionale Energie Strategie (RES) zijn zoekgebieden aangegeven voor zonneweides en windmolens. Het zeer grote zoekgebied voor zonne-energie ligt in het hart van het gebied en windmolens kunnen in de toekomst de randen van het gebied verder definiëren.

1.5 Conclusies

- Gebied Noord maakt onderdeel uit van een regionaal krachtenspel van uiteenlopende belangen in de strijd om de schaarse ruimte in de dichtbevolkte Randstad. Dit speelde in het verleden, speelt in het heden en zal ook in de toekomst belangrijk blijven.
- Ingeklemd tussen Haarlem en Amsterdam kreeg het noordelijk deel van de gemeente Haarlemmermeer van het Rijk de functie om het aaneengroeien van de steden te verhinderen. Noord diende als groene, landschappelijke buffer de stedelijke kwaliteit in de Randstad te waarborgen.
- Het beëindigen van het bufferzone-Rijksbeleid betekende niet het einde van de wil om grote delen van gebied Noord open te houden. Maar het niet invullen van het begrip 'bufferzone' maakte het open gebied/buffer kwetsbaar voor invloeden van de stad.
- Het door het Rijk ingestelde Luchthavenindelingbesluit (LIB) is nog altijd een bepalende factor voor het verhinderen van grootschalige woningbouw.
- Ondanks de wens om groen en open te zijn/blijven, dringen talloze stedelijke invloeden het landelijk gebied binnen. In plaats van een scherpe scheiding tussen stad en land is het een gebied vol mengvormen en paradoxen. Een ander perspectief dient zich aan, waarin het stedelijk weefsel onderdeel is van een nieuw soort landschap.

1.6 Case Badhoevedorp: tuindorp of stadswijk

De aansluiting van Noord-Holland op het rijkswegennet krijgt in de jaren '60 de hoogste prioriteit. Een snelweg tussen Diemen en Alkmaar met een aansluiting op de A2 moet een impuls geven aan de mobiliteit en daarvoor mag veel wijken. Een dubbelbaansweg in twee richtingen wordt dwars door Amstelveen, het Amsterdamse Bos én Badhoevedorp aangelegd.

En hoewel er, ten zuiden van Badhoevedorp, voldoende ruimte lijkt om de weg het tuindorp te laten passeren, besluit men deze ruimte te reserveren voor uitbreidingsmogelijkheden van luchthaven Schiphol. Dit heeft flinke consequenties voor het dorp. Langs de Kromme Tocht in Badhoevedorp is weliswaar ruimte gespaard voor de aanleg van een provinciale weg, maar dat is onvoldoende voor de vier rijbanen, twee vluchtstroken en een middenberm die de A9 vergt (Nieuwe Haarlemsche Courant, 1963). Daarom verrijst boven op de oude watergang een betonnen constructie die, verhoogd door viaducten, het verkeer dwars door het dorp leidt. Het kruisende verkeer uit het dorp kan onderlangs passeren.

Vanuit hun woningen zien directe omwonenden hoe de bomen worden gerooid en de Kromme Tocht wordt gedempt (HCnieuws, 2018a). Bij de bestaande bouw is geen rekening gehouden met het intensieve autoverkeer, waardoor het geluid en de trillingen de woningen binnendringen. In het lokaal dat direct aan de rijksweg grenst volgen leerlingen van de Burgemeester Amersfoordtschool de lessen via koptelefoons totdat het lokaal geluidsdicht is gemaakt (Parool, 1969). Verenigd in actie-groep Snel-weg-ermee weten omwonenden in de jaren '70 de komst van een geluidswal af te dwingen.

Omlaggen en verbreden

Waar de rijksweg het dorp fysiek in tweeën deelt, brengt het Badhoevedorps juist dicht bij elkaar. Het omlaggen van de A9 wordt een collectief gekoesterde wens. In de jaren '90 komt de zuidelijke variant van de A9 weer in beeld. De toegenomen verkeersdruk maakt een verbreding noodzakelijk en Schiphol heeft de gereserveerde ruimte om te groeien niet benut. Badhoevedorps komen in actie en halen via de dorpsraad 8.000 handtekeningen op. Uiteindelijk besluit de minister in mei 1992 dat de A9 niet wordt verlegd. Begin 20e eeuw werd de mogelijkheid tot een zuidelijk tracé toch weer besproken en in 2005 wordt besloten de A9 alsnog om te leggen. Beslissend is de bijdrage van het Rijk dat in de kosten wil delen (Achterstraat 2015).

Tijdelijke invulling

Met de voorgenomen omlagging verdwijnt niet alleen de overlast, maar ontstaan er nieuwe kansen om het vrijgekomen gebied te benutten. Bewoners mogen voorstellen aandragen voor de invulling van het gebied, zolang die tijdelijk én duurzaam zijn en bijdragen aan de sociale gemeenschap in het dorp (website Haarlemmermeer). Op de plek waar eerst auto's en vrachtwagens reden, verschijnen moestuintjes en fietsen kinderen op de BMX-baan (Parool 2019; website Quatrebras). Bij Q-beach verrijst een stadsstrand: "een ontmoetingsplek voor alle inwoners van en rondom Badhoevedorp."

Uiteindelijk zou het dorp door deze activiteiten weer meer als 'één dorp' moeten voelen. De tijdelijke invulling moet ook de doelgroep van Quatrebras aanspreken, en staat zo "in dienst van de gebiedspromotie" (website de Firma Stek). De partijen die verantwoordelijk zijn voor de nieuwbouwprojecten (gemeente en ontwikkelaars AM en Bohemen) faciliteren deze projecten.

Toekomst van het gebied

De omlagging van de A9 heeft echter een prijskaartje en die kosten (minimaal 55,4 miljoen euro) dekt de gemeente met hoogwaardige gebiedsontwikkeling (Gemeente Haarlemmermeer et al., 2005) die de initiatieven moet vervangen. Zo zullen er meerdere woningen, nieuwe winkelruimten in het op te knappen centrum en bedrijventerreinen worden ontwikkeld.

De woningen zullen vooral in Schuilhoeve en Quatrebras worden gebouwd. Wanneer alle projecten zijn afgerond komen er 4.000 mensen bij in het dorp. Dat is bijna een derde van het aantal van 13.000 inwoners in 2021. Na de fysieke grens van de A9 en de verbinding door de tijdelijke initiatieven is het onduidelijk wat de nieuwe invulling Badhoevedorp gaat brengen. Blijft het karakter van het tuindorp behouden of krijgt het dorp meer en meer het gezicht van een stadswijk?

Na de vernietiging van het bestemmingsplan door de Raad van State in 2022 is de toekomst van Schuilhoeve onduidelijk, maar in Quatrebras Park zijn veel van de ruime vrijstaande- en rijwoningen (170 tot 219 m²) al klaar. Deze wijken, en daarmee het dorp Badhoevedorp, worden gepromoot als: "groene

buitenplaats van Amsterdam” waar men “ruim en zorgeloos kan leven op fietsafstand van theater Carré, de Pijp en het Vondelpark” (website Quatrebras). Deze campagne slaat aan bij Amsterdammers: die driekwart van de nieuwe bewoners vormen (tegenover 41% in de rest van Badhoevedorp).

De vraag is of nieuwbouwprojecten op deze grote schaal onderdeel zullen worden van het mozaïek van wijken dat Badhoevedorp nu is, of juist een sterk contrast gaan vormen met het ‘oude’ dorp. Zoals we dat eerder in de Haarlemmermeerse kernen Rijsenhout, Lisserbroek en Vijfhuizen (alle drie contrastdorpen) hebben gezien.

Toekomst als herhaling van het verleden?

In Badhoevedorp zijn buiten het oude traject van de A9 ook andere ontwikkelingen gaande. Door een gebrek aan belangstelling waren er lange tijd geen plannen voor het gebied ten zuiden van de nieuwe sportparken en de Groene AS.

Nu er de afgelopen jaren toch vraag ontstond, wordt er in Badhoevedorp weer tot de A9 gebouwd. In 2020 is dit plan verder ingevuld: er zou plek zijn voor kantoor- en bedrijfsruimten (Voortgangsrapportage 2020), terwijl een datacentrum juist uit de plannen is verdwenen (Voortgangsrapportage 2021).

De stad rukt dus niet alleen op via stedelingen als bewoners van nieuwgebouwde huizen. Ook bedrijven en infrastructuur krijgen een plek in Badhoevedorp. De Sloterbrug en de vele sociale contacten van de (oud) Amsterdammers in Badhoevedorp zijn niet de enige verbinding met de noorderburen, ook in de plannen voor Badhoevedorp wordt duidelijk dat het dorp grenst aan Amsterdam, en een verbinding vormt tussen Amsterdam en Schiphol.

Het vrijgekomen gebied - door de omlegging van de A9 - brengt dus veel veranderingen met zich mee, niet alleen komt er rust in het dorp door de afwezigheid van een snelweg, maar er is ook drukte voor teruggekomen door de vele nieuwbouwprojecten. Deze veelheid aan projecten kan als overweldigend worden ervaren, zoals de aankondiging van een openbare bijeenkomst van de Vereniging Dorpsraad Badhoevedorp (VDB) op 25 februari 2020 luidde: “met het definitief verdwijnen van de A9 is Badhoevedorp dan wel weer één dorp, maar met alle nieuwe projecten en plannen is het overzicht inmiddels een beetje zoek” (website VDB).

Badhoevedorp zal veranderen en hoewel het geen onderdeel van de stad is, is het zeker een dorp in de Randstad. Dat Badhoevedorp meedoet aan de ‘stedelijke dynamiek’ is niet nieuw. Met haar tuindorpwijken, Schipholwerkers en kinderen die in Amsterdam naar schoolgaan is Badhoevedorp inderdaad al langer verbonden met Amsterdam. Maar de schaal van veranderingen die nu in gang zijn gezet is misschien wel groter dan ooit.

Het Tuindorp

Badhoevedorp is een voorbeeld van een Tuindorp, de Nederlandse uitvoering van het 19e-eeuwse Engelse idee van een 'Garden City'. Hier zouden fabrieksarbeiders, voormalige boeren en hun gezinnen die werkten in de stad, komen te wonen. Arbeiders zouden zonder de armoede en de verleidingen van de stad 'landelijk' wonen in losstaande huizen met een eigen tuin. Het landelijke wonen dat zich, in tegenstelling tot het meer publieke leven in de stad, meer in de private sfeer voltrok zou moeten leiden tot meer fatsoenlijke burgers. Deze jarendertigwoningen zijn nog steeds erg in trek, tegenwoordig vooral bij de middenklasse.

2. Begrensd bestuur en gemeenschappen in beweging

2.1 De samenvoeging

Gebied Noord is het hart van de gemeentelijke samenvoeging van 2019 en beslaat het deel waar de bestuurlijke grens werd opgeheven. In rechtstatelijke zin dan. Want de Ringvaart, die als fysieke grens het gebied doorsnijdt, stroomt nog altijd tussen beide delen. Grenswijzigingen zijn niet nieuw voor Noord. Zoals in hoofdstuk 1 wordt beschreven, staat het gebied onder druk van stedelijke ontwikkelingen in Haarlem en Amsterdam. Dat leidde in het verleden al tot verschillende grenswijzigingen en annexaties. En die bleken later doorslaggevend voor de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude om voor de gemeente Haarlemmermeer als fusiepartner te kiezen.

De samenvoeging uit 2019 was het gevolg van een landelijke opgave van opschaling door gemeentelijke herindeling; met als doel meer bestuurlijke en uitvoerende slagkracht. Maar vanuit die verplichting koos de oud-gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude strategisch voor de jarenlange Haarlemmermeerse bestuurservaring met verschillende dorpen, kernen, groepen agrariërs en uiteenlopende soorten groengebieden. En zocht daarmee steun bij het behouden van de groene buffer in het gebied, bij het verkrijgen van een sterke positie in de regio en bij de inzet van strategieën om de uitbreiding van de Amsterdamse haven tegen te gaan (Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude & Gemeente Haarlemmermeer, 2017).

Toch was de keuze voor Haarlemmermeer niet onomstreden. De praktisch en strategisch ingegeven motivaties gingen voorbij aan dieper gewortelde wensen en verlangens die ook binnen lokale gemeenschappen leven.

In dit hoofdstuk laten we zien dat gemeenschap en bestuur elkaar weliswaar overlappen maar niet vanzelfsprekend een eenheid vormen. In de case Spaarndam zien we hoe de samenvoeging tegenstrijdige verlangens binnen het dorp blootlegde. En in de case van Ruigoord zien we hoe stapsgewijs een grenswijziging werd geforceerd en daarmee een bestaande gemeenschap spleet, maar ook een nieuwe smeedde.

2.2 Bestuurlijke grenzen en identiteit

Gemeenteraden zijn representatieve democratische organen: zij vertegenwoordigen 'iets'. Zij zijn de vertegenwoordigers van de *gemeente*; in de zin van een *gemeenschap*, van wat Haarlemmermeeders met elkaar *gemeen* hebben, van wat zij in *gemeenschap* van goederen met elkaar delen. Het woord 'gemeente' in de zin van bestuurlijke eenheid van de verzamelde burgerij, heeft dezelfde oorsprong als 'gemeente' in de zin van parochie, van geloofsgemeenschap (Philippa, 2005). De gemeente is niet alleen of vooral een ambtelijk apparaat, een college van burgemeester en wethouders en een gemeenteraad. De gemeentelijke overheid is de vertegenwoordiging van de lokale burgerij, een burgerij die zich identificeert met haar gemeenschap.

‘De gemeente’ is meer dan een bestuurlijk idee in de hoofden van bestuurders en ambtenaren; het verleent een gemeenschap identiteit. Een geografische grenswijziging raakt naast bestuur en uitvoering ook de identiteit van een gemeenschap. Vragen zoals: waar horen wij bij? Welke gemeenschap vertegenwoordigt de nieuwe gemeenteraad? dienen zich bij een grenswijziging dan ook direct aan. Een grenswijziging betekent ook een naamsverandering en een wijziging van de arena waarbinnen uiteenlopende belangen worden behartigd. En dat doet ertoe! Zoals blijkt uit de samenvoeging van de gemeenten Haarlemmerliede en Spaarnwoude in 1857: “Haarlemmerliede verzette zich aanvankelijk fel omdat men daar, al of niet terecht, van mening was dat vooral Spaarnwoude zou profiteren van een samengaan, omdat deze gemeente armlastig was, Haarlemmerliede niet. Na wat gesteggel werd een compromis bereikt: de nieuwe gemeente zou Haarlemmerliede en Spaarnwoude heten, en niet andersom, ook al had Spaarnwoude een oudere geschiedenis” (Website Noord-Hollands Archief).

Gevoelens van verbondenheid werden ook benoemd door de gemeenteraad van deze gemeente toen zij ‘verdween’ in de samenvoeging van 2019: “Daarnaast was en is er een sterk gevoel dat Haarlemmermeer het beste past bij de historie en de kleinschaligheid van Haarlemmerliede en Spaarnwoude” (Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude & Gemeente Haarlemmermeer, 2017).

2.3 Stedelijke annexaties

Met de invoering van de gemeentewet in 1851 kregen plattelandsgemeenten dezelfde status als stadsgemeenten (met stadsrechten). Toch kon dit de opmars van steden niet remmen, want bij fusies is het vooral éénrichtingsverkeer. Steden breiden steeds weer hun grondgebied uit via annexatie van platteland (zie kaarten op pagina 14 en 15). Zo ook in Noord, dat in 1927 Schalkwijk en de Waarder- en Veerpolder aan Haarlem verloor. En na jarenlange strijd Ruigoord (in 1997) aan Amsterdam.

Die bestuurlijke grenswijzigingen lijken in de kern administratieve handelingen, maar hebben wel degelijk impact op de fysieke en sociale werkelijkheid. Soms liggen die meer in details door verschillen in dienstverlening, beleid, planning en beheer. Maar onder een nieuw bestuur kunnen lokale belangen ondergeschikt raken aan de ambities die het algemeen belang dienen van de nieuwe representatie. En die verschillen nemen alleen maar toe onder besturen van een andere politieke kleur.

Een project zoals de Sloterbrug overbrugt letterlijk die administratieve gemeentegrens bij Badhoevedorp en vergt van twee gemeenteraden een besluit over één en hetzelfde project. Beide raden hanteren een eigen perspectief: de Haarlemmermeerder wil over de brug naar werk in Amsterdam en het Amsterdamse kind gaat naar school in Badhoevedorp. Dezelfde mensen zijn vanuit een andere kant van de bestuurlijke grens werknemer in Amsterdam en scholier in Haarlemmermeer. Wiens belang in welke gemeenteraad wordt vertegenwoordigd is dus nog niet eenvoudig vast te stellen.

2.4 Het ene is niet per se het andere

Achter het verhaal over bestuurlijke grenzen en identiteit gaat een vooronderstelling schuil: bestuurlijke grenzen en gemeenschappen dienen met elkaar samen te vallen. Maar gemeenschappen houden zich niet per se aan bestuurlijke grenzen en bestuurlijke grenzen lopen soms dwars door gemeenschappen heen. Dat heeft consequenties voor de discussies over waar bestuurlijke grenzen (moeten) liggen en wat een gemeenschap eigenlijk is. Wie horen daar wel en niet bij? De mate van overlap tussen gemeenschap en vertegenwoordiging is echter iets wat in beweging is, zoals gemeenschappen zelf. Dit laten de cases

Spaarndam en Ruigoord goed zien. Gemeenschappen groeien in omvang, veranderen van karakter, of vallen uiteen. En dit brengt ook beweging in de verhouding tussen de gemeenschap en bestuurlijke grens.

De samenvoeging van 2019 maakte een einde aan de bestuurlijke scheiding tussen Zwanenburg en Halfweg, en verenigde bestuurlijk wat feitelijk in werk en vereniging, al heel lang één dubbeldorp en één gemeenschap was geweest. Waar in de jaren '20 en '50 de dorpsvereniging 'Plaatselijk Belang' Zwanenburg bij Halfweg wilde voegen en de Gedeputeerde Staten van Noord-Holland in 1957 juist Halfweg aan Haarlemmermeer wilde toevoegen, was het uiteindelijk de samenvoeging van 2019 die de gemeenschappelijk dorpsraad Zwanenburg-Halfweg één gemeentelijk aanspreekpunt bezorgde in Haarlemmermeer (Gemeente Haarlemmermeer, 2018, p.42).

2.5 Meervoudige vertegenwoordiging

Het laten samenvallen van bestuurlijke grens en gemeenschap is één van de grote uitdagingen van de hedendaagse Nederlandse representatieve democratie. Want, onder ons kiesstelsel gaat namelijk de volgende vooronderstelling schuil: de gemeenteraad van Haarlemmermeer vertegenwoordigt één gemeenschap, de Haarlemmermeerse gemeenschap gezien als één geheel. Iedereen die deel uitmaakt van deze gemeenschap heeft dezelfde mate van invloed op alle besluiten van de gekozen raad. Maar Haarlemmermeer bestaat uit meerdere gemeenschappen, via het participatiebeleid wordt hen alternatieve vormen van belangenbehartiging geboden. Eén van die alternatieve vormen is de samenwerking met de dorps- en wijkraden. Deze samenwerking gaat evengoed uit van genoemde vooronderstelling.

Ook hier domineert het idee dat deze raden één dorpsgemeenschap vertegenwoordigen. Op deze manier worden deelbelangen van verschillende gemeenschappen binnen de Haarlemmermeerse context toch nog, zij het getrapt, vertegenwoordigd. Eigenlijk speelt eenzelfde vooronderstelling ook bij andere belangengroepen waar Gebieds- en *Relatiemanagement* contact mee heeft: ondernemersverenigingen die een groep ondernemers vertegenwoordigen, een fietsers-bond die fietsers vertegenwoordigt, et cetera.

Het is dus zeer relevant om in de gaten te houden wanneer gemeenschappen veranderen en te weten hoe de bestuurlijke grenzen met bestaande gemeenschappen wel en niet overlappen. De cases van dit hoofdstuk – Spaarndam en Ruigoord – laten zien welke gevolgen deze dynamiek door de tijd heen kan hebben.

2.6 Conclusies

- Een bestuurlijke grens kan een gemeenschap doorkruisen, of juist voorheen verschillende gemeenschappen tot één collectief verbinden. Noord heeft een verleden van fusies, grensverschuivingen en een recente samenvoeging. Deze bestuurlijke grenswijzigingen beïnvloeden de verhouding tussen representanten en gerepresenteerden.
- De dynamische grens in Noord verandert de gemeenschappen in Noord en beïnvloedt hun identiteitsgevoel. Soms voelt een gemeenschap zich meer verbonden met de burens aan de overkant, dan weer vormt de grenswijziging aanleiding om samen actie te ondernemen, wat het gevoel van identiteit en collectief kan versterken.
- Wanneer een gemeenschap zich minder gerepresenteerd voelt kan zij naar alternatieve manieren zoeken om invloed uit te oefenen op besluiten over haar woonomgeving.

- Niet alleen bestuurlijke grenzen veranderen; dat doen gemeenschappen zelf ook. Zij groeien in omvang, veranderen van karakter of vallen uiteen. Dit zien we terug bij het ontstaan en weer verdwijnen van parallelle dorpsvertegenwoordiging in Spaarndam.

2.7 Case Spaarndam: grenzen en bestuurlijke druk

Rond 1900 is er behalve scheepsbouw nauwelijks industrie in Spaarndam en gaat de bevolking gebukt onder armoede (van den Brink, 2014). Tot overmaat van ramp wordt bij een dubbele moordaanslag in 1910 de gemeentekas van 1250 gulden gestolen (Stichting Spaarndam 700 jaar, 2015). De moord werd nooit opgelost. De gemeente Spaarndam kwam verder in financiële nood. In 1919 richtten B&W zich tot de provincie met de boodschap dat zij geen noodzaak zagen tot opheffing van de zelfstandige gemeente Spaarndam, maar meldden dat als dat wel zou gebeuren, de aansluiting bij Haarlem hun voorkeur had (Algemeen Handelsblad, 1919).

In 1927 annexeerde Haarlem, onder meer, het westelijke deel van Spaarndam om haar grondgebied te vergroten. Het nieuwe Haarlemse grondgebied reikte tot en met de Grote Sluis, zodat alle sluisen onder beheer van dezelfde gemeente kwamen te liggen (van de Poll, 2018). Het ministerie van Oorlog besloot tegen verdere uitbereiding van Haarlem naar het oosten. Dit was inundatiegebied van de Stelling van Amsterdam en kon volgens het ministerie beter onder een landelijke gemeente vallen (van de Poll, 2018). Hiermee was de opdeling van Spaarndam West (Haarlem) en Spaarndam Oost (Haarlemmerliede en Spaarnwoude) een feit.

In 1959 diende minister van binnenlandse zaken E. H. Toxopeus een wetsontwerp in. Hierin stond het voorstel om Spaarndam Oost en Zuid-Schalkwijk bij Haarlem te voegen en Haarlemmerliede en Spaarnwoude als gemeente samen te voegen met Haarlemmermeer. Haarlem had ruimte nodig voor het bouwen van woningen en “bovendien noopt het opdringen van de Amsterdamse en Haarlemse agglomeratie, die elkaar thans tot ongeveer zes kilometer zijn genaderd, tot een herindeling van dit gebied” (Trouw, 1959). Alleen in handen van een sterk gemeentebestuur zou dit gebied als agrarische zone in stand gehouden kunnen worden (Parool, 1959).

Het voorstel werd door de kamer verworpen, vooral door de opheffing van gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude. In 1960 verloren de forten van de Stelling van Amsterdam hun status als verdedigingswerk (website Stelling van Amsterdam). Hierdoor werd woningbouw in Spaarndam Oost mogelijk. Haarlem had een woningtekort en wilde uitbreiden (van de Poll, 2018). In 1963 verloor Haarlemmerliede en Spaarnwoude Zuid-Schalkwijk aan Haarlem.

In maart 1971 stuurde de Dorpsraad-Spaarndam een nota - naar instanties en overheden - met als titel ‘Spaarndam en de gewenste bestuurlijke herorganisatie’ (Dorpsraad-Spaarndam, 1971). Het uitgangspunt hier was dat de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude niet langer als zelfstandige gemeente door zou kunnen gaan, omdat de minister van Binnenlandse Zaken als richtlijn had gegeven dat gemeenten met minder dan 6000 inwoners in groter verband dienden op te gaan. De aanwezigen op de openbare dorpsraadvergadering stemden unaniem voor het samenvoegen van Spaarndam Oost met West, onder de vlag van Haarlem.

De eerste editie van het Dorps-Organ, het blad van Dorpsraad-Spaarndam, opent met de zin “Wij zijn op Spaarndam nooit erg fortuinlijk geweest met instellingen die beoogden de Spaarndamse dorpsbelangen te behartigen” (Dorpsraad-Spaarndam, 1967, p.1).

Een halve eeuw later is die eerste zin actueler dan ooit, wanneer in de aanloop naar de fusie van gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude de spanningen in Spaarndam oplopen. De dorpsvereniging zet zich hierbij in voor een hereniging van Oost en West Spaarndam door fusie met Haarlem. Zij voelde zich gesterkt door de uitslagen van een enquête uitgezet onder Spaarndammers om hun fusievoorkeuren te peilen. Het merendeel bleek voor hereniging van het dorp onder eenzelfde gemeente; 95% van de respondenten in West en 75% van de respondenten in Oost. Op de vraag of Spaarndam één dorp in gemeente Haarlem moest worden, was West eensgezinder dan Oost. In West waren 143 van de 154 respondenten voor, in Oost 263 van de 504.

Bij een informatiebijeenkomst in het dorpscentrum over de aanstaande samenvoeging van Haarlemmerliede en Spaarnwoude met Haarlemmermeer waren relatief weinig ‘gewone inwoners’ aanwezig; zo’n twintig van de tachtig aanwezigen (Haarlems Dagblad, 2017a). Verder waren er raadsleden, wethouders, vertegenwoordigers van dorpsverenigingen, ambtenaren en inwoners uit Halfweg en Zwanenburg. De dorpsraad legde zich niet neer bij de beslissing over de samenvoeging. Zij lobbyde tot in de Tweede Kamer voor het samenvoegen van beide Spaarndamse delen binnen de gemeente Haarlem en pleitte voor een grenscorrectie. De provincie Noord-Holland werd gevraagd om het belang van een grenscorrectie te verkennen en concludeerde dat er geen reden was tot herindelings (provincie Noord-Holland, 2019).

Als redenen hiervoor droeg zij aan dat de gemeenteraden van Haarlemmerliede en Spaarnwoude en Haarlemmermeer unaniem hadden gestemd voor een ongedeelde samenvoeging, dat er geen maatschappelijk probleem was waar een grenscorrectie de oplossing voor zou betekenen en dat de herindelingswens van de dorpsraad niet door alle inwoners werd gedeeld.

Ook Dorpsvereniging Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Ondernemersvereniging Halfweg, Zwanenburg, Boesingheliede en omstreken, en Dorpsraad Zwanenburg-Halfweg waren tegen een grenscorrectie. Als reactie op het handelen van de dorpsraad in het fusieproces ontstond initiatiefgroep Spaarndam=1.

Zij trokken de onafhankelijkheid van de dorpsraad in twijfel, die volgens hen uit eigen beweegredenen zou handelen, niet alle inwoners vertegenwoordigde en als wijkraad van de gemeente Haarlem zou fungeren (NH Nieuws, 2019).

In 2021 krijgt de dorpsraad een nieuw bestuur waarin ook leden van Spaarndam=1 zitten. Zij zetten zich bij de dorpsraad in voor verbinding en heffen om die reden Spaarndam=1 weer op.

Hechte gemeenschap en groei van Spaarndam Oost

De geschiedenis van het dorp is onlosmakelijk verbonden met het water. De dam, dijk en sluisen moesten bescherming bieden tegen stormvloed en de eerste inwoners waren voornamelijk vissers. In de gezamenlijke strijd tegen het water, smeedde zich een hechte gemeenschap (van den Brink, 2014). Tussen 1840 en 1920 kende Spaarndam een instroom van arbeiders uit Zeeland en Zeeuws-Vlaanderen. Zij trokken naar de regio om te werken aan het Noordzeekanaal en de drooglegging van het Haarlemmermeer.

Toen in 1927 de gemeente opgedeeld werd in West en Oost, woonde het merendeel van de Spaarndammers aan de westkant. Tot 1950 bestond Spaarndam Oost slechts uit het gemeenlandshuis van Hoogheemraadschap Rijnland en een aantal kleine arbeiderswoningen en boerderijen (van de Poll, 2018). Vanaf midden jaren '60 groeide het aantal woningen in Spaarndam Oost. De woningen vulden zich met oud-inwoners van Ruigoord en de Grote IJ-polder, beide werden ontruimd, en met arbeiders van grote bedrijven in de regio (van de Poll, 2018). Spaarndam Oost groeide van 50 inwoners in 1960 naar ruim 3.200 in 2018. In Spaarndam West werd veel minder gebouwd (zie kaart woningen). Hierdoor sloeg de numerieke verhouding tussen West en Oost om. In 1978 werd de bouw van een dorpscentrum aan de oostkant voltooid en ook andere voorzieningen kwamen aan deze kant te liggen (Dorpscentrum Spaarndam, 2018).

Spaarndammers vormen een hechte gemeenschap waarin de saamhorigheid groot is (Haarlems Weekblad, 2018; Gemeente Haarlem et.al., 2014). Het dorp kent een rijk verenigingsleven, er zijn sterke sociale structuren en mensen blijven er graag wonen (Groenland & Klouwen, 2014). Jongeren kunnen moeilijk een huis vinden in Spaarndam. Zij worden hierin belemmerd door de hoge prijzen, die het gevolg zijn van de aantrekkingskracht die het dorp heeft op buitenstaanders. De komst van nieuwbouwwijk SpaarneBuiten bood mogelijkheden. Onder de bewoners van de nieuwbouw is een aanzienlijk deel (oud)Spaarndammer (Groenland & Klouwen, 2014).

2.8 Case Ruigoord: behoeders en kolonisten

Claim

Het Amsterdamse gemeentebestuur heeft, met wethouder Den Uyl als portefeuillehouder, in de jaren '60 ambitieuze plannen met het havenbedrijf. Een industriële expansie over 1.500 hectaren langs het Noordzeekanaal moet de stad een economische impuls geven en werkgelegenheid scheppen. De plannen reiken tot ver over de gemeentegrens. Wat feitelijk betekent dat de nieuwe haven tot Zijkanaal C zal raken, dat is tot het huidige Spaarndam West (Trouw, 1965). Burgemeester van Haarlemmerliede en Spaarnwoude Frans van Hövell tot Westerfliet zoekt naar een compromis en besluit een deel van 750 hectaren beschikbaar te stellen maar eist vanaf daar een harde grens die dient als een 'bufferzone'. Het gehucht Ruigoord en omliggende agrarische percelen uit de Houtrakpolder worden geofferd om de rest van de polder te behouden.

Amsterdam voert een agressieve strategie en heeft grond- en woningbezitters in het gebied al uitgekocht. Dit zorgt voor een schifting in het dorp. Vooral de grondbezitters cashen op de uitkoop terwijl pachters, huurders en landarbeiders zich in het nauw gedreven voelen (Karsten, 2020). Door het uitkopen vertrekken de eerste gezinnen uit het dorp, sommigen met een zak geld, anderen verdreven door de Amsterdamse bluf. De lokale gemeenschap brokkelt zo langzaam af.

Eind '69 begint Amsterdam met de voorbereidingen voor het aanleggen van de haven. Baggermaatschappij Bos & Kalis start met het opspuiten van zand in de Houtrakpolder. Het eilanddorp Ruigoord wordt niet langer omringd door landbouwpercelen van de drooggelegde Houtrakpolder, maar door een metersdikke laag wit, zout zeezand dat op sommige plaatsen tot op een paar meter van de huizen reikt (Hellinga, 1991). Terwijl het dorp verder leegstroomt worden de achtergelaten woningen ontdekt door enkele 'gelukszoekers' uit Amsterdam.

Bescherming van buiten

In december 1972 treedt een groep Amsterdamse kunstenaars naar voren onder de naam 'Werkgroep Ruigoord'. Zij willen een nieuwe gemeenschap stichten in het (half)verlaten dorp. In de hoofdstad is gebrek aan atelier- en repetitieruimte en in Ruigoord zien zij tal van mogelijkheden (Parool, 1972). Het dorp is gesitueerd rondom de Sint-Gertrudiskerk; een katholieke kerk met parochie. Pastor Van Dijk ziet in het collectief een kans om de kerk voor sloop te behoeden. Teleurgesteld in het bisdom Haarlem-Amsterdam dat hem niet steunt om te blijven, maar liever verdient aan de verkoop van de kerk.

Zo ontstaat een situatie waarin het dorp in een vreemde transitie beland. Voor een groot deel is het dorp verlaten, maar enkele gezinnen en de pastor zijn gebleven. Zij hebben gezelschap gekregen van twee Joegoslavische kraakwachten en enkele kunstenaars die een woning wisten te kraken. Met hun gezinnen kamperen initiatiefnemers van de werkgroep, Hans Plomp en Rooie Kees, in de achtertuin van de parochie. Pastor Van Dijk belooft de kerk aan hen over te dragen zodra hij het dorp definitief verlaat. Per 1 februari 1973 is Frank IJsselmuiden als burgemeester van Haarlemmerliede en Spaarnwoude aangesteld. Hij heeft een andere visie op de zaak dan voorgangers en steunt de bewoners in hun verzet.

"Het vroegere gemeentebestuur van Haarlemmerliede en Spaarnwoude en ook de meeste bewoners van het omstreden gebied hebben de strijd tegen 'het grote' Amsterdam niet aangedurfd en hebben zich laten inpakken door Amsterdam. Deze mensen zijn er dan ook gewoon ingetuind. Als men nu nog met bezwaren naar de burgerrechter loopt, wint men zijn zaak geheid", aldus drs. F.J.R. IJsselmuiden, die afgestudeerd is met een scriptie over het onderwerp 'Het goedkeuringsrecht van Gedeputeerde Staten ten aanzien van gemeentelijke bestemmingsplannen'. "Ik weet dus donders goed waar ik het over heb. Ik begrijp dan ook niet dat Amsterdam het met zoveel terzake kundige juristen in het midden en een professor Samkalden (burgemeester van Amsterdam) aan het hoofd het aangedurfd heeft om het zover te laten komen", aldus de burgemeester (Telegraaf, 1973).

Op 23 juli 1973 weet de Werkgroep Ruigoord in een confrontatie met de slopers het dorp voorlopig te behouden: "Een langgeveesde, met een ijzeren bal uitgeruste hijskraan rijdt het dorpje tegemoet om het kerkje en de laatste huizen van Ruigoord voorgoed in puin te slaan. Deze wordt gevolgd door een busje vol communistische havenarbeiders, gewapend met sloophamers en collectief dromend van de geweldige vloten die zij hier eens zullen mogen lossen. Dan gebeurt er een godswonder. De kolonne wordt vlak voor het dorp tegengehouden door een paar dwars over de weg gezette kevertjes, met daarachter een vijftigtal Amsterdamse oud-provo's, kabouters en hippies." (Louter, 1997).

Met politieke steun van een aantal Amsterdamse raadsleden wordt in 1973 de sloopvergunning tijdelijk ingetrokken. Voor inwoners die het dorp eerder verlieten is het soms moeilijk te verkroppen dat hun oude woningen nu door Amsterdamse krakers zijn ingenomen. Voor IJsselmuiden is dit ook een dilemma. Hij wil het gebied beschermen, maar hij begrijpt de pijn van de verjaagde inwoners (Heddema, 1973). Voorlopig mag de groep in Ruigoord blijven. Een periode van onderlinge spanningen breekt aan.

Over de transitie van boerendorp naar uitvalsbasis voor kunstenaars bestaan verschillende verhalen en berichten. Eén of enkele gezinnen zijn op Ruigoord gebleven, maar na de kraakactie keerden enkele bewoners terug om de huizen die zij verlieten te bewonen. Volgens Hellinga waren het nieuwelingen: "De laatste huurders verlieten het dorp. De gemeente Haarlemmerliede gaf de vrijgekomen woningen, die

voorlopig niet gesloopt zouden worden, aan enkele jonge woningzoekende gezinnen die voor het avontuur in Ruigoord kozen.” (Hellinga, 1991).

Belangrijk is dat het een mengeling van stedelingen en plattelanders was. Kunstenaars, hippies, agrariërs en woningzoekenden. Het behoud van het dorp was hun gezamenlijk belang, maar voor de rest waren de verschillen groot. Het vroeg vooral tijd om aan elkaar te wennen en een vorm te vinden waarin zij naast elkaar in het kleine dorp konden leven.

Het behoud van het landschap leek met het opspuiten van het zeezand mislukt maar omdat het land ongebruikt bleef, ontstond hier nieuwe natuur met veel broedvogels en zeldzame orchideeën. Het werd een nieuw landschap om te beschermen.

De Ruigoorders blijken lenige overlevers en weten steeds weer nieuwe mensen en groeperingen achter zich te scharen: Amsterdamse raadsleden, milieubewegingen, havenarbeiders, parochie Badhoevedorp en natuur-wetenschappers. Steeds zijn zij in staat om mensen te mobiliseren die hun belangen willen en kunnen verdedigen. Maar dit gaat gepaard met concessies.

“Over kaarten gebogen op kantoren trekken zij hun lijntjes op papier, en vegen zo hele dorpen van de kaart, die al honderden jaren bestaan en waarin honderden mensen gelukkig zijn”

Citaat van Simon Vinkenoog (Karsten, 2020)

Annexatie

De meest ingrijpende gebeurtenis is de annexatie van het gebied door gemeente Amsterdam, die via de Raad van State het gebied, per 1 januari 1997, krijgt toebedeeld. Weer dreigt een ontruiming maar de bewoners krijgen steun van milieubeweging Groenfront!. Voor aanleg van de Afrikahaven moet een stuk bos net buiten het dorp wijken. De actievoerders bezetten het gebied door boomhutten te bouwen en tunnels te graven en zich hier te verschuilen. Het bos weten zij niet te redden, dat wordt na de ontruiming van de actievoerders gekapt. Het dorp en de woningen mogen blijven maar het buitengebied verandert alsnog in de Afrikahaven. Bewoning is niet langer toegestaan en de bewoners veranderen in de atelierhouders. Om te overleven is samenwerken met formele instanties noodzakelijk.

“In 2002 publiceerden zij het toekomstbeeld in het Plan Culturele Vrijhaven Ruigoord. Dit plan beschreef zowel de visie, de programmering, de ruimtelijke inrichting als de structuur en organisatie van het dorp. Hiermee bekleedde het dorp een meer geformaliseerde positie. Bovendien schakelden de Ruigoorders de hulp in van het adviesbureau Andersson Elffers Felix. Zij namen dus allerlei instanties in de arm om tot een toekomstvisie van Ruigoord te komen en traden naar buiten niet meer op als het vrijgevochten, anarchistische dorp. Ze gingen samenwerken met de gevestigde orde en zelfs met hun vijanden van vroeger. Zo werd Ulke Hoekstra de voorzitter van Stichting Ruigoord terwijl hij op dat moment ook de directeur van de naburige verffabriek was. Een andere ‘vijand van vroeger’, oud-directeur van het Havenbedrijf Godfried van den Heuvel, werd de fondsenwerver voor de Stichting” (Karsten, 2020).

Ruigoord wordt beschouwd als een oase in het drukke havengebied en vervult de rol die Van den Heuvel in 1991 al voor ogen had. “Wij hebben burgemeester IJsselmuiden voorgesteld deze plek de bestemming van een soort rustpunt te geven. Zulke plekken heb je nodig in een modern havengebied. Daarbij moet je je geen woningen voorstellen. Wij denken in de sfeer van kantine-achtige voorzieningen” (Parool, 1991, september).

Dit is het lot én de neergang die vele sociale bewegingen vanaf de jaren '80 kenmerken. Door disciplineren van steeds strikter geformuleerde regels en voorwaarden raken zij verweven met de instanties waartegen zij zich eerder afzetten en drijven zij af van de essentie waaruit zij eerder ontstonden (Uitermark, 2010).

3. Pionieren mét nostalgie

3.1 Op de grens tussen oud en nieuw

Haarlemmermeer kenmerkt zich door een pioniersmentaliteit. En deze is even oud als de polder zelf. Het water maakte plaats voor leeg land, dat door drassigheid zijn uitdagingen kende. De eerste pioniers deden huizen, dorpen en hele gemeenschappen rijzen. Deze mentaliteit is ook Haarlemmermeer Noord niet vreemd. Het dorp Halfweg dankt ontstaan en naam aan pionierende ondernemers die inspeelden op de overstap van reizigers halverwege Amsterdam en Haarlem. Maar vernieuwingsdrang en zorg om te behouden gaan in Noord hand in hand, want hier ligt ook het oudste stukje Haarlemmermeer. Hier staan de oudste gebouwen, hoor je de oudste verhalen en tref je historische en monumentale plekken. In Zwanenburg-Halfweg en Spaarndam zijn historische verenigingen actief, die zorg dragen dat verhalen uit een ver verleden door blijven klinken in het heden en bewaard blijven voor de toekomst. De snelle veranderingen die het gevolg zijn van de druk vanuit aangrenzende steden voeden tegelijkertijd ook de nostalgie bij deze pioniers van oudsher. De rijke geschiedenis dreigt ondergesneeuwd te raken door de continue veranderingen die verstedelijking en innovatie met zich meebrengen. Als voormalige polder, drooggelegd voor de belangen van het ommeland staat de geschiedenis van de oude gemeente Haarlemmermeer vol van wrijvingen tussen stad en land, traditioneel en modern, van innoveren en behouden. Er zijn in Haarlemmermeer veel voorbeelden waarin het oude plaats heeft moeten maken voor het nieuwe. Zo moesten oude boerderijen plaatsmaken voor nieuwe wijken, die hun naam dragen, zoals Bornholm of Pax. Slechts in de naam van de wijk resoneert nog van wat ooit was. Van het voormalig gebouw zijn geen fysieke sporen meer te zien. Maar nieuw en oud hoeven elkaar niet uit te sluiten; soms kan men pionieren mét nostalgie en door innovatie het oude inpassen in het heden en behouden voor de toekomst.

Noord vormt hierin een voorhoede: in het gebied waar zoveel oude gemeenschappen en gebouwen voortbestaan, worden gebouwen innovatief gemoderniseerd en ontstaan nieuwe gemeenschappen. In Noord heeft men leren balanceren tussen oud en nieuw. Een voorbeeld is de Stompe Toren in Spaarwoude. Het gebouw was ooit een kerk, maar de laatste dienst dateert uit 1880. Nu heeft het gebouw nog steeds hetzelfde aangezicht, maar is het van binnen omgetoverd in een cultureel centrum. De oorspronkelijke kerkgemeenschap maakte plaats voor een nieuwe: Vrienden van de Stompe Toren. Zij zijn nu degenen die zich inzetten voor behoud van het oude gebouw. En zij slagen hierin door de functie van het gebouw aan te passen aan de behoeften van de huidige tijd. Een ander voorbeeld van hoe een oud gebouw met historische waarde innovatief in de nieuwe tijd wordt ingepast vormt het gemaal in Lijnden. Het gebouw is getransformeerd tot een modern restaurant. En ook in Ruigoord werd een oude kerk behouden, als culturele vrijplaats voor de stad. Daarmee werd de oude kerk een nieuwe plek voor een heel andere gemeenschap: geen kerkgangers, maar kunstenaars en andere vrijdenkers.

Op andere plekken in Noord slaan pionieren en nostalgie op andere manieren de handen ineen. Niet het gebouw, maar de gemeenschap dient soms behouden en daartoe wordt een gebouw als hulpmiddel ingezet. Uitsluitend willen vasthouden aan wat ooit was, geeft weinig kans op succes. Het oude is niet langer houdbaar of verandering wordt van buitenaf opgedrongen. Dit dwingt soms tot pionieren om de nostalgie te laten voortleven.

Een goed voorbeeld is de Onze Lieve Vrouw Geboortekerk (OLVG-kerk) in Halfweg (zie case), maar ook de andere kerken in Halfweg; de Grote en de Kleine kerk. Deze protestantse gemeenschappen fuseerden en verkochten de Grote kerk om de Kleine kerk te renoveren. Hiermee konden de kerkgemeenschap en de Kleine kerk behouden blijven. De Grote kerk werd een appartementenblok met daarin nieuwe mensen. Maar helemaal verdwenen is de Grote kerk niet. De kerktoren bleef intact waardoor het historische dorpsgezicht van Halfweg, met drie kerktorens, behouden bleef en de appartementen mede drager werden van verhalen van gemeenschappen uit het verleden. Een balans vinden tussen behouden en vernieuwen kan het verleden bestendigen voor de toekomst.

Gemeenschappen en plekken zijn met elkaar verweven. In Noord, waar oud en nieuw door de kenmerkende grensverschuivingen continu op elkaar botsen, is te zien hoeveel verschillende manieren er zijn om te pionieren met zorg voor het verleden, om oude gemeenschappen te behouden door modernisering van gebouwen, en om nieuwe gemeenschappen aan te trekken die met hun pioniersmentaliteit het oude een nieuwe kans voor de toekomst bieden. Cruciaal hierbij is dat een mentale grens wordt overschreden: de grens tussen oud en nieuw, tussen behouden en moderniseren, tussen nostalgie en pionieren.

Gebied Noord laat een rijk palet zien aan manieren waarop deze grens overschreden wordt en beide elementen met elkaar verbonden kunnen worden. Veel is bewaard gebleven voor het heden. Dat bewaren is geen statisch proces en juist een teken van actieve en flexibele gemeenschappen. Inwoners van Noord gebruiken elementen uit het verleden om de toekomst naar hun hand te zetten. Zij weten daarmee het unieke karakter van hun dorpen te conserveren in een (nieuwe) vorm die inspeelt op de eisen van de tijd en daardoor toekomstbestendig is. De grens in de tijd is hier een start van een nieuwe periode maar die is verbonden met het verleden. Die grens springt soms in het oog, zoals het glas-in-lood die de halvering van de OLVG-kerk markeert. Maar kan ook door een gemeenschap gemarkeerd worden, zoals de kunstenaars die in Ruigoord het beheer van de Sint-Gertrudiskerk overnamen. En die grens is mentaal wanneer nieuwe inwoners zich bij die gemeenschap in Ruigoord voegen.

3.2 Conclusies

- Haarlemmermeer kent veel plekken waar het oude plaats heeft moeten maken voor het nieuwe. Het kent een vernieuwingsdrang en pioniersmentaliteit die dateren uit de tijd van de inpoldering van het oude meer: een geheel nieuw en leeg gebied diende te worden ingevuld. Maar nieuw en oud hoeven elkaar niet uit te sluiten, zo laten diverse ontwikkelingen in Noord ons zien. Hier pioniert men mét nostalgie. Door innovatie op het reeds bestaande toe te passen weet men hier het heden te behouden voor de toekomst.
- Gemeenschappen zijn verbonden met voor hen betekenisvolle gebouwen in hun leefomgeving. Deze gebouwen zijn niet louter gestapelde stenen; zij zijn de dragers van verhalen uit hun eigen verleden. Zij zijn een fysieke uitdrukking van het leven van een gemeenschap; en ondersteunen haar voortbestaan. Dit verklaart waarom bestaande gemeenschappen soms conservatief reageren op verandering.
- Pionieren met nostalgie vergt van gemeenschappen een transitie in mentaliteit. Niet louter vasthouden aan wat iets was (nostalgie), maar in staat zijn om daarin ook te kunnen ontwaren wat het

nog (meer) kan worden (pionieren). Gemeenschap en het fysieke transformeren dan samen. Kortom: het ruimtelijke is altijd ook sociaal, zoals het sociale ook altijd verbonden is met het ruimtelijke.

- Grenzen kunnen een markering vormen van tijd; de ene periode begrenzen en afsluiten, een volgende juist aankondigen en bevestigen. In de fysieke omgeving zie je beide perioden (of meerdere) terug als het gebouwde een nieuwe functie krijgt, of een transformatie ondergaat (een aanbouw, een halvering, doorbouwen, interieur, opgraving). Die fysieke transitie vergt ook een transitie in mentaliteit. Niet louter vasthouden aan wat iets was (nostalgie), maar in staat zijn om daarin ook te kunnen ontwaren wat het nog (meer) kan worden (pionieren). Gemeenschap en het fysieke transformeren dan samen.

3.3 Case Halfweg: Onze Lieve Vrouw Geboortekerk, van parochie naar projectontwikkelaar

De parochie die huist in deze bijzondere kerk heeft naar eigen zeggen haar bestaan te danken aan het Noorzeekanaal (Geschiedenis Parochie Onze Lieve Vrouw Geboorte, z.d.). Bij het graven van het Noordzeekanaal tussen 1865 en 1876 ontstonden twee polders; de Houtrakpolder en de Grootte IJpolder. Mensen uit Zeeland en West-Friesland kwamen in het gebied werken als landarbeider en streken neer op voormalig eiland Ruigoord.

In 1876 werd hier een rooms-katholiek kerkje gebouwd, dat ook bezocht werd door katholieken uit Halfweg die voorheen naar de kerk gingen in Haarlemmerliede of Osdorp. Katholieke inwoners van Zwanenburg gingen naar de kerk in Lijnden. De kerk op Ruigoord bleek al snel te klein, en bovendien was de afstand tot de kerk groot voor Halfwegse kerkgangers die geen vervoer hadden. In 1894 opende een nieuwe kerk op het huidige Dr. Baumannplein in Halfweg en werd de Onze Lieve Vrouw Geboorte parochie opgericht. Sinds 2014 werkt de parochie samen met drie andere rooms-katholieke parochies (uit Haarlemmerliede, Spaarndam en Vijfhuizen) onder de naam MeerLiede.

Door toenemende verkeersstromen kwam het kerkgebouw al snel in de verdrinking. Vanaf 1904 reed de tram er pal langs en niet lang daarna volgden plannen tot verbreding van de aanpalende Rijksstraatweg tussen Amsterdam en Haarlem. De kerk moest wijken en heropende haar deuren in 1929 op een stuk aangekochte grond in de Osdorperpolder aan de rand van het dorp. Het gebouw werd ontworpen in de bouwstijl van het baksteenexpressionisme, onderdeel van de Amsterdamse School, dat zelden in kerkenbouw werd toegepast (Trouw, 2017).

In de jaren 1960 groeide de parochie voornamelijk door het steeds groter wordende Zwanenburg. De groei stagneerde mede door een terugloop van het aantal katholieken in het gebied: steeds meer boeren werden onteigend ten behoeve van uitbreiding van de Amsterdamse haven, als gevolg van de uitbreiding van Schiphol kwam er een bouwstop voor Zwanenburg en ook de ontkerkelijking eiste haar tol.

In 2009 vierde het kerkgebouw haar 80-jarig bestaan. Vergane glorie overstemde de jubileumvreugde. Inmiddels waren de gebouwen (kerk, pastorie, ontmoetingsruimte en kosterwoning) en de terreinen (begraafplaats en parkeerterrein) in slechte staat. Bovendien was het kerkgebouw te groot voor de gemiddeld honderd kerkgangers op zondag (Haarlems Dagblad, 2017b). Het Bisdom Haarlem-Amsterdam, waar de kerk onder valt, had Monumentenwacht gevraagd de kosten voor renovatie te berekenen. In 2008 kwam dit rapport uit; de kosten voor alleen het kerkgebouw bleken al 1,7 miljoen euro. Naar aanleiding van

het rapport werd een werkgroep opgericht van betrokken parochianen om mogelijke toekomst van de kerk te verkennen.

Samen met een architectenbureau, gespecialiseerd in historische plekken, kwam de werkgroep tot drie mogelijke scenario's;

1. De helft van de kerk verhuren aan een maatschappelijke organisatie
2. Kleinschalige nieuwbouw realiseren achter de begraafplaats
3. Het halveren van de kerk in combinatie met woningbouw en grondverkoop

De werkgroep besprak de scenario's met de parochianen en de gemeente. Beiden hadden hun bedenkingen. Voor parochianen betekenden de plannen het verlies van hun kerk zoals zij die kenden. Ook de gemeente (toen Haarlemmerliede en Spaarnwoude) zag er geen heil in. De werkgroep koos voor het derde scenario. Niet in de laatste plaats omdat het Bisdom als voorwaarde stelde dat het project kostendekkend moest zijn; en dit enkel haalbaar was met het derde scenario. De opbrengst van grond en woningverkoop zou de renovatie financieren. De werkgroep probeerde de gemeente te overtuigen van de plannen, maar pas toen een nieuwe burgemeester en een nieuw college aantraden, ging de gemeente overstag. Medewerking van de gemeente was cruciaal omdat het bestemmingsplan gewijzigd moest worden.

In 2014 stelde de werkgroep samen met de gemeente een vlekkenplan op; een schets van de nieuwe situatie. Vervolgens consulteerde zij zes bouwbedrijven met kennis van woningbouw en renovatie/restauratie. Hieruit selecteerden zij *Badhoeve Bouw*, die de juiste expertise in huis had, goede voorwaarden stelde en ervaring had met andere projecten in het dorp. Eind 2014 gaf het Bisdom akkoord. Het ambitieuze project omvatte: halvering van de kerk en renovatie van het overgebleven deel, verbouwing van de pastorie tot woningen, afbreken van ontmoetingsruimte en kosterwoning, de begraafplaats en het parkeerterrein opknappen, bouw van appartementen aan de Mientekade en woningen rond drie zijden van de kerk.

In 2015 trad parochiaan Gé Nibbering aan als vrijwilliger projectleider. Hij vormde samen met lokale (hem) bekenden een projectgroep. Hierin zaten onder anderen een makelaar, aannemer, notaris en accountant. Ieder met een eigen taak. Ook was er regelmatig overleg met het Bisdom, met name om financiën in de gaten te houden. De provincie Noord-Holland financierde mee ten behoeve van de leefbaarheid van het dorp en het behoud van de originele kerktoren.

Tijdens de ontwikkeling van de plannen werd een inloopavond voor de buurt georganiseerd. Lang niet iedereen was enthousiast. Er volgden een aantal zienswijzen. Bewoners van een appartementencomplex aan de Mientekade wilden de nieuwe appartementen niet naast de deur, omdat deze burens dan bij hen binnen zouden kijken. Bewoners van huizen tegenover de kerk wilden geen rij met woningen tussen hen en de parkeerplaats. Jeugdvereniging Don Bosco maakte gebruik van het gehele terrein en opslagruimte en zag die beweegruiimte verdwijnen. En het Cuypersgenootschap en Stichting Heemschut hadden bezwaar vanuit een erfgoedstandpunt.

Met alle partijen werd gesproken en soms werden opmerkelijke oplossingen gevonden. Zo ruilde de parochie grond met de gemeente om de appartementen aan de Mientekade een paar meter verderop te

kunnen bouwen. Uiteindelijk werden alle zienswijzen ingetrokken. Enkel het Cuypersgenootschap bracht haar bezwaar tot aan de rechter, maar zette dit uiteindelijk niet door (Trouw, 2019).

Na jaren van voorbereiding ging het project in 2016 van start met de sloop van de halve kerk en de renovatie van de begraafplaats. In juni 2017 opende de kerk in haar nieuwe vorm, compleet met bijzondere glazen achterwand met kunstwerk van Niek Kemps.

De belangstelling en bewondering voor het resultaat was groot. Bij inzegening van de herboren kerk werden twee parochianen, vrijwilliger projectleider Gé Nibbering en secretaris en penningmeester Henny Terwijn, pauselijk onderscheiden voor hun inzet (Parochieblad MeerLiede, 2017). Bijzondere overblijfselen van het gesloopte deel van de kerk zijn te bewonderen in een museum in Zwanenburg, gerund door een lid van de projectgroep. En, het project heeft de parochie nieuw leven ingeblazen. De gemeenschap staat in bloei. Er zijn meer vrijwilligers, er ontstaan nieuwe initiatieven, er zijn meer kerkgangers en de kerk trekt bezoekers.

In een volgende projectfase werd de pastorie verbouwd tot drie grote woningen. De nieuwe bewoners werden zorgvuldig geselecteerd, omdat zij zelf in moesten staan voor de verbouwing aan de binnenkant. Rondom de kerk kwamen vijftien luxe woningen verdeeld over vier woonblokken. Deze woningen zijn 125 tot 163 m² en hebben een tuin op het westen of zuiden (website Badhoeve Bouw). Net als de kerk zelf werden de woningen gebouwd in de bouwstijl van de Amsterdamse School met parabolische dakvorm. Er was grote interesse in de woningen en 75 potentiële kopers schreven zich direct in. De woningen werden via loting toebedeeld en binnen één week waren dertien woningen verkocht en stonden twee onder optie (website WoonWest). De nieuwe burens van de kerk zijn veelal lokale mensen, maar ook oud-bewoners van bijvoorbeeld Amsterdam en Spaarndam. Ook wonen er een aantal parochianen. Een Zwanenburgs koppel prijst zich dubbel gelukkig. Niet alleen kregen zij een van de woningen toegewezen, zij berekenden ook dat hun woning precies staat op de plek waar voorheen het altaar stond. “We komen dus op gezegende grond te wonen. Mooier kan niet.” aldus de gelukkigen tegen het HCnieuws (2018b).

De samenvoeging van Haarlemmerliede en Spaarnwoude met Haarlemmermeer bracht nog een laatste staartje aan het project. De gemeente zou stukken grond die nu publieke ruimte zijn geworden overnemen. Daar stelde Haarlemmermeer andere eisen aan dan Haarlemmerliede en Spaarnwoude. Het lukte na extra werk en tijd om hieraan te voldoen en in december 2020 gingen die stukken grond officieel over op de gemeente. De kerk is ingezegend, de begraafplaats opgeknapt en de woningen bewoond. Dit bijzondere project is met succes afgerond. Nu prijken in Halfweg een kerk en hofje waar oud en nieuw samenkomen, behoud en innovatie hand in hand gaan en het verleden weer toekomst heeft.

4. Algemene conclusies en aanbevelingen

4.1 Een gebiedsverkenning voor Haarlemmermeer-Noord

Haarlemmermeer-Noord is een specifiek deel van onze gemeente waar de krachten vanuit het verleden en de omgeving sterker dan elders doorklinken in het heden en de toekomst. Het gebied vraagt onder deze druk om maatwerk bij sommige vraagstukken, maar is ook een leerzaam terrein voor vergelijkbare vragen elders in onze gemeente:

- Haarlemmermeer is niet meer de lege polder van vlak na de drooglegging. Een leeg canvas, geheel ter beschikking van de omgeving. Sinds de jaren '70 is de gemeente sterk aan het verstedelijken en ontstaan er mengvormen van oud en nieuw, van landelijk en stedelijk. Dit voltrekt zich sterker en sneller in gebied Noord, een gebied op het grensvlak van stad en land, waar oud en nieuw elkaar raken, soms van elkaar gescheiden blijven, maar soms ook nieuwe mengvormen met elkaar aangaan. De geschiedenis van de oude polders van voormalig Haarlemmerliede en Spaarnwoude bieden wat dat betreft inspiratie voor de ontwikkelingen in de Haarlemmermeerpolder waar behoud van het oude een relatief nieuw fenomeen is en de eigenheid wordt gekenschetst door de atypische mengvormen van stad en land.
- De verstedelijkingsdruk van grootschalige bedrijvigheid is fors in Noord, evenals de wens en noodzaak voor groen en recreatie. Deze stedelijke elementen vormen een groot contrast en staan op gespannen voet met elkaar. Ondanks – en misschien wel dankzij – het bufferzonebeleid is de rand van de stad het gebied binnengekomen en zijn niet de aantrekkelijkste onderdelen van de stad geïntroduceerd in het recreatieve en agrarische landschap. Het laat zien hoe louter verzet tegen stedelijkheid zich als een boemerang tegen je kan keren, maar het verwelkomen van stedelijkheid tegelijkertijd het open en groene karakter teniet kan doen. In een gebied dat onder zo'n grote druk staat kan een 'open' karakter niet als 'leeg' worden gedefinieerd, maar moet het karakter inhoudelijk worden opgevuld om weerstand te kunnen bieden tegen de externe druk én om mooie menging en verbinding uit te lokken.
- De bewegelijke bestuurlijke grenzen in het gebied illustreren goed hoe veranderlijk de relaties tussen gemeenschappen en hun vertegenwoordiging zijn. Gebiedsgericht werken vraagt om kennis van - en aandacht voor - de variatie in kernen, verenigingen en andere verbanden, zelfs als die over de gemeentegrens reikt. De bestuurlijke grens is voor gemeentelijke bevoegdheden een duidelijk eindpunt, maar voor gebieds- en relatiemanagers slechts het begin van hun taakveld waarbij elk geval weer een eigen ruimtelijk, sociaal en bestuurlijk grensgebied kent. Een uitgestrekte en diverse gemeente als Haarlemmermeer kent binnen de representatie van de gehele gemeenschap van Haarlemmermeeders vele variaties en nuances, die per vraagstuk in verschillende verhoudingen van betekenis kunnen zijn. De geschiedenis van Noord is bezaaid met vraagstukken waarin deze mechanismen zichtbaar worden.

- De historie van verschillende gemeenschappen vormt een sociale spiegel van de ruimtelijke historiciteit van het gebied: waar mensen samenkomen bouwen zij een band op, niet alleen met elkaar, maar ook met de plek. Om sociale netwerken in stand te houden is het behoud van de plek van belang, maar in een gebied waar gemeenschappen en ruimte sterk veranderen is enkel behoud niet toekomstbestendig. De verschillende cases in deze verkenning laten zien hoe sociaal en ruimte met elkaar hand in hand gaan en elkaar door de tijd heen beïnvloeden: oude gemeenschappen worden opnieuw uitgevonden en de ruimte transformeert voortdurend. De ervaring in het pionieren met nostalgie in Haarlemmermeer-Noord is een leerschool voor het verbinden van het sociale met de ruimte en de ruimte met het sociale. De een brengt de ander voort en vice versa.

4.2 Vooruitblik

Deze verkenning is gepubliceerd ter ere van het eerste lustrum van de samenvoeging in 2019. Maar het is ook een pilot voor het maken van een gebiedsverkenning. Een analyse met als onderzoeksobject één van de zes gebieden van Haarlemmermeer heeft laten zien dat daarbij nieuwe inzichten ontstaan die voor de hele gemeente waardevol zijn. Het is echter de vraag of dat voor andere gebieden net zo geldt, het zou zomaar kunnen zijn dat in Hoofddorp en Nieuw-Vennep het wijkniveau een belangrijkere onderzoekseenheid is.

5. Bijlagen

5.1 Kernen van Noord, een beschrijving uit 2021

5.1.1 Badhoevedorp en Nieuwe Meer

Badhoevedorp is de grootste kern van gebied Noord met ruim 13.000 inwoners in 2021 en was tot de jaren '70 zelfs de grootste kern van Haarlemmermeer. Met de geplande woningbouw gaat het inwonertal de komende jaren flink toenemen en telt het dorp in 2026 al 15.000 inwoners. De ruime tuindorpwoningen uit de jaren '30 trokken welvarende stedelingen aan en doen dat nog steeds. Deze welvarende 'bovenklasse' zien we terug in de inkomens die het hoogste gemiddelde heeft van de gemeente.

Maar Badhoevedorp heeft ook inwoners die voor Haarlemmermeerse begrippen minder welvarend zijn. In verhouding is deze groep niet veel kleiner dan in het naastgelegen Zwanenburg, maar het contrast tussen inkomens is in Badhoevedorp groter door de bovengenoemde welvaart. Die contrasten zien we terug in de woningbouw. Naast de lanen en tuindorpwoningen zijn er ook grotere portiekflats, zoals die aan de Meidoornweg, en galerijflats aan de Einsteinlaan te vinden in het dorp. Sterker nog, zo'n 31% van de woningen in Badhoevedorp zijn appartementen, en hiervan komt 21% uit 1955-1965. Van alle appartementen werd 50% voor 1985 gebouwd. Hiertoe worden ook de meer gemixte appartementen, zoals die aan de Thomsonstraat, gerekend. Door de gemengde woningvoorraad wonen in Badhoevedorp relatief veel ouderen, maar met de aanwas van nieuwe bewoners wordt een vergroening van het dorp verwacht.

Het buurtschap Nieuwe Meer, merendeels gelegen aan de andere zijde van de rijksweg A4, behoort tot de woonplaats Badhoevedorp. De ruim vierhonderd inwoners van dit buurtschap wonen grotendeels op de Nieuwemeerdijk, met zicht op de Ringvaart en het Nieuwe Meer.

Van boerengemeenschap naar dorp in de Randstad

De naam van Badhoevedorp komt van de zogenaamde 'modelboerderij de Badhoeve' van Jacob Paulus Amersfoordt: hier werd in de negentiende eeuw geëxperimenteerd met revolutionaire landbouwmethoden en -machines, zoals de eerste 'stoomploeg' van Nederland. Toentertijd vond hier de belangrijkste Haarlemmermeerse economische activiteit plaats. De Badhoeve zelf is echter in de vroege jaren '90 gesloopt en vervangen door een 'historische' villa. We zien de geschiedenis nu terug in enkele delen van de huidige karakteristieke dijkbebouwing.

In de jaren '60 werd echter meer functionalistisch gebouwd: uniforme eengezinswoningen in rechte straten. Aan het eind van dat decennium stokte de snelle groei van het dorp. De verwachte uitbreiding van Schiphol legde bouwbeperkingen op (zie case Badhoevedorp).

De nabijheid van Amsterdam in de vorm van Sloten drukt al jaren haar stempel op het dorp. In de klassieke vormgeving van het 'tuindorp' zien we de invloed van Amsterdam op de ruimtelijke ontwikkeling: ruime plantsoenen, veel water, groene lanen en pleintjes. De woningen waren bij oplevering in een mum van tijd verkocht aan middelbaar en hoger betaalde werknemers uit Amsterdam. Ook nu nog zijn deze jarendertigwoningen, die tot het duurdere segment behoren, in trek bij (welvarende) stedelingen.

Na de Tweede Wereldoorlog zette de groei van Badhoevedorp door. De woningen waren veelal bedoeld voor de aanwas van Schipholpersoneel. Veel van de huidige bewoners hebben een sterke band met Amsterdam, een groot deel van hen komt daar oorspronkelijk vandaan. Veel sociale contacten en vrijetijdsbesteding vinden dus buiten de eigen buurt en gemeente plaats en de binding met het eigen dorp en Haarlemmermeer zijn naar verhouding gering.

De verbinding met Amsterdam, bijvoorbeeld in de vorm van schoolgaande kinderen, wordt versterkt door de goede bereikbaarheid van de stad. De Ringvaart is, net zoals meer westelijk in Zwanenburg-Halfweg, slechts een dunne scheidslijn. Er is veel verkeer tussen Badhoevedorp en Amsterdam: men is zo de Sloterbrug over.

Daarentegen laat de verbinding voor de meer 'inwaardse' inwoner te wensen over: de directe busverbinding voor Badhoevedorp en Lijnden naar Hoofddorp gaat niet meer na zessen, en rijdt niet op zondag. Daarentegen rijdt de bus naar Haarlem station en Bijlmer Arena elke tien minuten. Niet alleen is (de rand van) Amsterdam dus dichterbij in kilometers, ook is Amsterdam beter bereikbaar met het ov. Het is dan ook niet gek dat veel (middelbare) schoolgaande kinderen naar Amsterdam (52.7%) en Amstelveen (24.1%) gaan in plaats van naar Hoofddorp (slechts 14.5% van de middelbare scholieren gaat in de eigen gemeente naar school).⁴

Deze oriëntatie op Amsterdam zien we ook terug in de omgang van buurtbewoners: deze gaan op een prettige manier met elkaar om, maar van een sterk saamhorigheidsgevoel is maar beperkt sprake.

5.1.2 Lijnden en Boesingheliede

Ten noorden van Schiphol liggen de kleinere kernen Lijnden en Boesingheliede. Lijnden is met 870 inwoners de grotere van de twee. De oudste huizen zijn langs de Ringdijk gesitueerd, toen er later meer landinwaarts (langs de Hoofdvaart) werd gebouwd, kreeg het dorp haar kenmerkende T-vorm. Het nabijgelegen en kleinere Boesingheliede – slechts 136 inwoners – ligt verder landinwaarts vanaf de Ringdijk. De meeste woningen werden hier vóór de Tweede Wereldoorlog gerealiseerd; later werden stapsgewijs slechts enkele huizen bijgebouwd. Wonen en werken zijn hier, anders dan op veel andere plekken in de gemeente, met elkaar verbonden. Het dorp bestaat voornamelijk uit bedrijfswoningen aan de Schipholweg, de zogenaamde lintbebouwing. De bevolkingsopbouw van Lijnden en Boesingheliede is vergelijkbaar met die in andere historische kernen zoals Oude Meer, Beinsdorp en Cruquius.

Hier wonen relatief veel ouderen en weinig jongeren. De oudere inwoners van Lijnden wonen er al lang, wat de onderlinge verbondenheid heeft versterkt. Hun sociale netwerken reiken tot aan Zwanenburg en Badhoevedorp, waar ook de boodschappen worden gedaan. Veel elementaire voorzieningen ontbreken in Lijnden, het is dus maar de vraag of deze ouderen – wanneer de behoefte aan zorg en ondersteuning toeneemt – hier kunnen/zullen blijven wonen.

Dorp aan het gemaal

Typerend voor Lijnden is het statige gemaal waar het dorp ook zijn naam aan dankt. Het gemaal 'De Lynden', is vernoemd naar Baron van Lynden van Hemmen. Wiens in 1821 gepubliceerde 'Verhandelingen over de Droogmaker der Haarlemmer-Meer' aan de basis lagen van de drooglegging van de polder. De

⁴ Bron: DUO, 2021

eerste dorpelingen in Lijnden waren dan ook arbeiders die betrokken waren bij de drooglegging. Pas na 1930 vestigden zich stedelingen en groeide het dorp. Het gemaal is in 2005 vervangen door een nieuw gemaal, en in het oude neogotische gebouw is nu een restaurant waar men van zes gangen kan genieten.

In deze beide dorpen vinden we een bijzondere spanning terug, die typerend is voor gebied Noord en veel aan bod komt in deze verkenning: landelijkheid en stedelijkheid nemen hier andere vormen aan, landelijk wonen is ingeklemd tussen grootschalige infrastructuur (start- en landingsbaan, snelweg) en de stad, in dit geval Amsterdam. Hoewel de baten hiervan (onderwijs, culturele voorzieningen) ook geplukt worden, ondervinden inwoners veel overlast hiervan: van Schiphol, maar ook van vrachtwagens die door het dorp rijden.

5.1.3 Spaarndam en Spaarnwoude

Het dorp Spaarndam is de grootste kern van voormalig Haarlemmerliede en Spaarnwoude. Tot aan de Tweede Wereldoorlog bestond Spaarndam uit wat lintvormige bebouwing en een kerk. Door economische bloei in de regio, maar ook door de ontruiming van eilanddorp Ruigoord (zie case) – dat voor het Amsterdamse havengebied werd geannexeerd – groeide de vraag naar woonruimte.

Rond 1965 verrezen de eerste rijwoningen en ieder decennium breidde Spaarndam richting het noordoosten uit met kleinschalige woonwijken. Later werden deze woningen aangevuld met een strakke, functionele bouwstijl uit de jaren zestig en zeventig én de hofjesrijke ‘bloemkoolwijken’ uit de jaren tachtig. De meest recente nieuwbouw vindt echter plaats aan de zuidpunt van het dorp. Daar ontstaat de wijk SpaarneBuiten met ruime woningen en appartementen aan of nabij het water. In 2020 waren er 213 woningen gerealiseerd, waarbij het merendeel (92.5%) uit koopwoningen bestond. Hiervan waren 129 stuks eengezinswoningen, tegenover 81 appartementen. De koopwoningen bevinden zich veelal in het hogere segment.⁵ Het dorp Spaarnwoude heeft zo’n 100 inwoners, en is vooral bekend door de kenmerkende Stompe Toren; een voormalige kerk. Spaarnwoude Recreatiegebied, waar de naam Spaarnwoude ook bekend van is, loopt van de Ringvaart tot aan het Noordzeekanaal en ligt niet alleen in onze gemeente (Houtrakpolder, Inlaagpolder), maar ook in de gemeente Velsen (Buitenhuizen).

Een lange geschiedenis

Spaarndam heeft een, zeker voor Haarlemmermeerse begrippen, erg lange geschiedenis. Deze geschiedenis is net als in Haarlemmeer onlosmakelijk verbonden met het water. Het is dan ook genoemd naar de plek waar de rivier het Spaarne in de 13^e eeuw werd afgedamd. De watergang van de Grote Sluis scheidt Spaarndam in twee delen; het westelijk deel behoort sinds 1927 toe aan gemeente Haarlem, terwijl het oostelijk deel aan Haarlemmerliede en Spaarnwoude toebehoorde en sinds 2019 deel is van de fusiegemeente Haarlemmeer (zie case Spaarndam).

Het dorp Spaarnwoude kon al voor de komst van dammen en sluizen ontstaan doordat een strandwal natuurlijke bescherming bood tegen het water. Eerst vond hier nog akkerbouw plaats, maar door inklinking en veenaflaving werd het land te drassig voor landbouw en beperkte men zich tot veeteelt.

De Stompe Toren wordt voor het eerst beschreven in 1036 en is daarmee het oudste gebouw van de gemeente. Maar de Stompe Toren heeft ook een mooie recente geschiedenis: ze heeft tegenwoordig een

⁵ zo was de gemiddelde WOZ-waarde voor een rijtjeswoning 502.537 euro (op 1 januari 2021); Bron: Cocensus en BAG gemeente Haarlemmeer, 2021

culturele bestemming en het laatste huwelijk in de voormalige gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, werd in 2018 in dit kerkje voltrokken.

5.1.4 Haarlemmerliede en Penningsveer

Haarlemmerliede en Penningsveer zijn kleinere kernen in gebied Noord (voormalig Haarlemmerliede en Spaarnwoude). Het kleine dorp Haarlemmerliede ligt aan de oostzijde van De Liede en heeft nog een paar boerderijen uit de tweede helft van de 19^e eeuw, maar de verdere bebouwing bestaat uit eenvoudige woonhuizen en bedrijfspanden uit de eerste helft van de 20^e eeuw en twee kleine woonerven uit de jaren tachtig.

Penningsveer ligt iets noordelijker en bestaat vooral uit woningen aan de R106. Aan de overkant van de brug, in Haarlem, staan ook nog wat huizen, en de molen 'De Veer' die het dorp kernmerken. Samen hebben Haarlemmerliede en Penningsveer ruim driehonderd, vooral oudere, inwoners. Met relatief veel huishoudens zonder kinderen lijkt de bevolkingsopbouw op die van andere kleine kernen in Haarlemmeer.

Lange geschiedenis, nu vooral recreatie

Haarlemmerliede heeft een lange geschiedenis. Bij de reformatie in 1587 werd de kerk van Spaarnwoude overgenomen door protestanten en de katholieken verhuisden in 1630 naar een boerenschuur aan de Liedeweg. Deze kerkvestiging was het begin van bebouwing langs de Liedeweg. De boerenschuur maakte in 1857 plaats voor de Sint-Jacobus de Meerderekerk, die nog altijd beeldbepalend is voor het dorp.

Het buurtschap Penningsveer is door haar ligging aan het water vooral op recreatie georiënteerd, zo zijn er meerdere (vier) jachthavens in Penningsveer te vinden. De horecagelegenheid die bij een van deze jachthavens hoorde (Café bij Van Assema) is sinds 1 januari 2021 gesloten. Voor andere voorzieningen is men vooral aangewezen op Haarlemmerliede, evenals Spaarndam aan de andere kant van de brug.

Penningsveer had een belangrijke positie in de waterverdediging van Amsterdam. Hier ligt namelijk een fort, dat eerst onderdeel was van de Posten van Krayenhof (1813) en daarna is opgenomen in de Stelling van Amsterdam. Nu worden hier evenementen met een sociaal maatschappelijke doelstelling, zoals kampen voor (Haarlemse) kinderen, georganiseerd. Haarlem en Haarlemmerliede hebben daarbuiten ook een intensieve relatie, zo onderwijst de basisschool (St. Fransiscusschool) meer leerlingen uit Haarlem (48) dan uit Haarlemmeer (37).

5.1.5 Halfweg

Halfweg had al ver voor de samenvoeging een intensieve relatie met Haarlemmeer. Wanneer in 1852 het Haarlemmeer wordt drooggelegd moet een nieuw stoomgemaal bij Halfweg de verloren boezemcapaciteit compenseren. Maar Halfweg is als dubbeldorp ook verbonden met Zwanenburg. In de 19e eeuw maakte het dorp een flinke groei door en naburig Zwanenburg profiteerde en groeide mee. De (historische) banden, ontstaan uit werk en vereniging, maken Halfweg en Zwanenburg tot één gemeenschap. De kernen hebben zelfs samen één dorpsraad. Vanaf 1900 werd Halfweg de hoofdkern van de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, ook al was het niet de grootste kern van de voormalige gemeente, dat was Spaarndam. Halfweg heeft relatief veel eenpersoonshuishoudens (33,7% in 2021) en een oudere bevolking: 23% van de 2.625 inwoners zijn in 2021 65 jaar of ouder (tegenover zo'n 17,2% in de gehele gemeente).

Infrastructuur kan verbinden en scheiden

Halfweg is halverwege gelegen tussen Haarlem en Amsterdam. In 1839 reed hier de eerste stoomtrein van Nederland op het traject Amsterdam – Haarlem ook langs station Halfweg. In 1941 werd het station gesloopt maar na jaren van afwezigheid werd in 2012 het nieuwe station, nu Halfweg-Zwanenburg genaamd, geopend. De spoorlijn loopt dwars door het dorp, en de noodzaak tot verbinding tussen Haarlem en Amsterdam drukt ook een andere stempel op het dorp. In 1957, door de verbreding van de hoofdweg, moest het centrale dorpsplein met tramhalte (het Dr. Baumannplein) wijken en kwam er een definitieve scheiding tussen de woningen van het noordelijk en zuidelijk deel. In 2010 bezochten meerdere Tweede Kamerleden Halfweg, en ze waren onder de indruk, zo vroeg meneer Koopmans van het CDA om actie: “Ik wil dat de minister toezegt dat hij samen met de gemeenten Amsterdam en Haarlem – waar de mensen wonen die vrolijk op en neer rijden door Halfweg – en natuurlijk ook samen met de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude snel een plan maakt.”⁶

In 2020 werden de N200 en de Boezembruggen gerenoveerd. Hierbij lag de nadruk inderdaad op het verbeteren van de leefbaarheid. Dit werd gedaan door de aanleg van meer groen en een wandelpad over de brug. Ook zorgt de brug in het geheel nu voor een scherpere bocht, waardoor automobilisten zouden afremmen. Maar de weg blijft dwars door het dorp lopen, en de mensen uit Amsterdam en Haarlem blijven ‘vrolijk op en neer rijden’.

Tijdens de rit door Halfweg zijn de kenmerkende silo’s van de suikerfabriek duidelijk te zien. Deze komen uit de tijd dat hier suikerbieten werden geteeld. In 1862 neemt de beetwortel-suikerfabriek intrek in Huize Swanenburg. Daar ontstaat, na een fusie en overname, een enorm fabriekscomplex. De suikerbietenfabriek sloot haar deuren in 1992. Het oude fabrieksterrein is de afgelopen jaren ontwikkeld tot ‘SugarCity’; een multifunctioneel complex met detailhandel, congreszalen en kantoren, met als grote trekpleister ‘Amsterdam The Style Outlets’.

Voor de druk van de steden hoeft men niet ver te zoeken in Halfweg, het station en de infrastructuur laten zien dat de verbinding tussen Haarlem en Amsterdam altijd een grote rol hebben gespeeld in het dorp. Maar ook Haarlemmermeer, toen nog het ‘Haarlemmer-Meer’, heeft lang druk uitgeoefend op deze kern. Nu wordt de nabijheid van Amsterdam gebruikt in promotie van het winkelcentrum. En de banden met Zwanenburg zijn nu eindelijk ook een bestuurlijke waarheid geworden.

5.1.6 Zwanenburg

Begin zeventiger jaren telde het dorp Zwanenburg al meer dan negenduizend inwoners. De stormachtige ontwikkeling van luchthaven Schiphol en de daarmee gepaard gaande geluidshinder beperkten de groei van Zwanenburg, waarop een fase van stagnatie volgde. Die stagnatie leidde tot gezinsverdunding en vergrijzing binnen de populatie en het bevolkingsaantal reduceerde met een kwart. Die terugloop had ook consequenties voor het voorzieningenniveau in het dorp. Met de jaren verdwenen de school voor voortgezet onderwijs, het zwembad, en een aantal grotere bedrijven. In het dorpscentrum kwamen panden leeg te staan. Omdat de Ringvaart een belangrijke aan- en afvoerroute vormde, ontwikkelde de werkgelegenheid zich sterk. Halverwege de jaren '70 telde Zwanenburg bijna 1.500 arbeidsplaatsen: er stond een grote meubelfabriek en een broodfabriek van Albert Heijn. Samen met Hoofddorp was

⁶ Bron: Kamerstuk 32123-A-110

Zwanenburg – Schiphol niet meegerekend – de banenmotor van Haarlemmermeer. Maar de industrie verdween uit het dorp; zo sloot de CSM-suikerfabriek in Halfweg in 1992 haar deuren. Zwanenburg telt nu bijna achtduizend inwoners. Het gemiddelde inkomen in Zwanenburg is lager dan elders in de gemeente en ook het laagste van gebied Noord. De komende jaren zal Zwanenburg vergrijzen; het percentage jongeren loopt terug, terwijl het aandeel 65-plussers zal groeien. Buurt en dorp spelen een centrale rol in het dagelijks leven van Zwanenburgers. Men woont er vaak lang, kent elkaar goed en gaat intensief met elkaar om. Het gevoel van saamhorigheid in de buurt is er sterk. Bewoners besteden verreweg het grootste deel van de vrije tijd in hun eigen buurt en hebben weinig binding met de rest van Haarlemmermeer.

Dubbeldorp met Halfweg

Zwanenburg is kort na de drooglegging als buurtschap aan de Ringdijk ontstaan door de vestiging van landarbeiders en polderwerkers. De verwantschap tussen Halfweg en Zwanenburg is onder meer terug te zien in de naamgeving 'Zwanenburg'; vernoemd naar het gemeenlandshuis 'Swanenburg' in Halfweg. De gunstige ligging, halverwege het tramtraject Amsterdam – Haarlem, droeg in de eerste decaden van de 20^e eeuw bij aan versnelde groei. Al vroeg kwamen in Zwanenburg arbeiders uit de stad wonen. Ook hier is vanuit het 'tuindorp' idee gebouwd. De woningen in Zwanenburg werden gebouwd om arbeiders 'uit de stad' (Amsterdam) te huisvesten. De woningen zijn en waren bescheiden in omvang, en zijn nog steeds aantrekkelijker voor minder draagkrachtigen. Net als in Badhoevedorp is de oversteek naar de andere kant van de Ringvaart makkelijker gemaakt dan de reis naar de grootste kern van Haarlemmermeer. Tijdens de krimp in Zwanenburg nam de frequentie van het openbaar vervoer af. Nu is Zwanenburg enkel op doordeweekse dagen van 6.30 tot 7.30 uur met een directe bus met Hoofddorp verbonden. Bij een onderzoek van de dorpsraad Zwanenburg-Halfweg in 2006 onder 1.250 respondenten, vond 90% van de respondenten de bereikbaarheid van Hoofddorp met het ov onvoldoende. Ook sociaal gezien is Zwanenburg niet erg gericht op Haarlemmermeer, het idee bestaat dat 'Hoofddorp niet weet waar Zwanenburg ligt'. Ongeveer de helft van de bovengenoemde respondenten vond dat de dorpen onder één gemeente moesten vallen, in Halfweg gaf 81% een voorkeur op voor Haarlemmerliede en Spaarnwoude, en slechts 6% een voorkeur voor Haarlemmermeer. In Zwanenburg lagen deze percentages iets meer ten goede van Haarlemmermeer (respectievelijk 66% en 13%).⁷ De Dorpsraad was in 2018 wel van mening dat in 2018 de goede keuze was gemaakt, want, zo staat het in het jaarverslag 2018: "Haarlemmermeer is een gemeente die maatschappelijk/sociaal het beste past bij de eveneens groene gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude. Tevens kan op die manier een 'buffer' gevormd worden tussen de IJmond en Amsterdam."

⁷ Bron: Dorpsraad Zwanenburg-Halfweg (2006). *Wonen in een dubbeldorp. Leefbaarheidsonderzoek Halfweg en Zwanenburg*

5.2 Begrippenlijst

Agglomeratie

Een stedelijk gebied waar dorpen en steden aan elkaar gegroeid zijn.

Contrastdorp

Een dorp dat bestaat uit twee sterk van elkaar verschillende delen, vaak een oud en dorpser deel, en een nieuwer meer sub-urbaan of stedelijk deel. Zie verder Kijk op de Wijk 3 (Gemeente Haarlemmermeer, 2011). Rijsenhout en Vijfhuizen zijn voorbeelden van het 'contrastdorp'.

Dubbeldorp

Dubbeldorpen (of Duodorpen) zijn twee (of drie) dorpen die in verschillende gemeenten liggen, maar één sociale/economische gemeenschap vormen. Door de samenvoeging met Haarlemmerliede en Spaarnwoude is een aantal voormalige dubbeldorpen nu geen dubbeldorp meer. Zoals bijvoorbeeld Halfweg-Zwanenburg.

Groene AS

Groene verbindingzone tussen Amstelland en Spaarnwoude.

Historische kern

Historische kernen zijn 19^e -eeuwse dorpen en gehuchten die al vroeg in Haarlemmermeer ontstonden. Op Abbenes na, liggen deze kernen aan de Ringvaart. Dit zijn plekken met geringe bevolkingsgroei en een lange woonduur. Er is slechts in beperkte mate nieuwbouw.

Inundatiegebied

Een gebied dat onder water kan worden gezet ten behoeve van militaire verdediging.

Luchthavenindelingbesluit (LIB)

In dit besluit zijn beperkingen vastgesteld aan het gebruik van grond en bouwmogelijkheden rondom Schiphol in het kader van veiligheid en geluidsbelasting.

Mozaïekkern

Mozaïekkernen bestaan uit zowel oude als nieuwe bebouwing. Anders dan in een 'contrastdorp' is in een mozaïekkern de ruimtelijke ontwikkeling geleidelijk verlopen, zowel in omvang als in tijdsduur. Stad en dorp gaan hier meer geleidelijk in elkaar over en krijgen de tijd om met elkaar vermengd te raken.

No-places

Een 'no-place' duidt een plek aan waar mensen slechts tijdelijk en veelal anoniem vertoeven. De ruimte is belangrijker dan de plek als verblijf- of ontmoetingsplaats. Voorbeelden van no-places zijn vliegvelden en winkelcentra. Dit type plekken zijn in zekere zin betekenis-vrij. De term is enigszins controversieel, zo is een winkelcentrum een 'no-place' voor een bezoeker, maar niet voor iemand die daar werkt.

5.3 Onderzoeksverantwoording

In de verschillende hoofdstukken van deze verkenning treft u de belangrijkste vraagstukken van gebied Noord aan; de cases dienen als illustratie van deze vraagstukken. Voor het maken van deze verkenning hebben wij diverse bronnen ingezet, zoals statistische gegevens, beleidsdocumenten, lokale nieuwsberichten, kaarten, boeken, wetenschappelijke artikelen en websites. Voor een van de cases is ook een interview gehouden.

5.4 Bronnenlijst

- 112 Meerlanden (2021, 31 mei). Van Lieshout, E. *Integrale controle bedrijven in Boesingheliede en op en rond De Liede brengt veel misstanden aan het licht.*
- Achterstraat, J. (2015). Badhoevedorp en de A9, besluitvormingselende zonder einde. *MeerHistorie: Besturen in Verandering, openbaar bestuur in Haarlemmermeer 1855-2015*, p. 110-118.
- Algemeen Handelsblad (1919, 6 oktober). *De Gemeente Spaarndam.*
- Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte (2001). Bervaes, J.C.A.M., W. Kuindersma en J. Onderstal, 2001. *Rijksbufferzones, Verleden, heden en toekomst.* Wageningen. Alterra-rapport 360.
- Dorpscentrum Spaarndam (2018). *Dorpscentrum Spaarndam 40 jaar plek van ontmoeting.*
- Dorpsraad-Spaarndam (1967, april). *Dorps-orgaan Spaarndam, 1^e jaargang, april.*
- Dorpsraad-Spaarndam (1971, april). *Dorps-orgaan Spaarndam, 5^e jaargang, april.*
- Gemeente Haarlem, Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude & De Dorpsraad Spaarndam (2014) *De Speerpunten van Spaarndam.*
- Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude & Gemeente Haarlemmermeer (2017). *Herindelingsadvies nieuwe gemeente Haarlemmermeer, tot samenvoeging van de gemeenten Haarlemmerliede en Spaarnwoude en Haarlemmermeer.*
- Gemeente Haarlemmermeer e.a. (2005, 31 oktober) Overeenkomst omlegging A9 te Badhoevedorp 2005 31 oktober.
- Gemeente Haarlemmermeer (2020) *Voortgangsrapportage Gebiedsontwikkeling Badhoevedorp 2020.* Raadsstuknummer: 2020.0000833.
- Gemeente Haarlemmermeer (2021). *Voortgangsrapportage 2021 Gebiedsontwikkeling Badhoevedorp.*
- 112 Meerlanden (2021, 31 mei). Van Lieshout, E. *Integrale controle bedrijven in Boesingheliede en op en rond De Liede brengt veel misstanden aan het licht.*
- Achterstraat, J. (2015). Badhoevedorp en de A9, besluitvormingselende zonder einde. *MeerHistorie: Besturen in Verandering, openbaar bestuur in Haarlemmermeer 1855-2015*, p. 110-118.
- Algemeen Handelsblad (1919, 6 oktober). *De Gemeente Spaarndam.*
- Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte (2001). Bervaes, J.C.A.M., W. Kuindersma en J. Onderstal, 2001. *Rijksbufferzones, Verleden, heden en toekomst.* Wageningen. Alterra-rapport 360.

- Dorpscentrum Spaarndam (2018). *Dorpscentrum Spaarndam 40 jaar plek van ontmoeting.*
- Dorpsraad-Spaarndam (1967, april). *Dorps-orgaan Spaarndam, 1^e jaargang, april.*
- Dorpsraad-Spaarndam (1971, april). *Dorps-orgaan Spaarndam, 5^e jaargang, april.*
- Gemeente Haarlem, Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude & De Dorpsraad Spaarndam (2014) *De Speerpunten van Spaarndam.*
- Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude & Gemeente Haarlemmermeer (2017). *Herindelingsadvies nieuwe gemeente Haarlemmermeer, tot samenvoeging van de gemeenten Haarlemmerliede en Spaarnwoude en Haarlemmermeer.*
- Gemeente Haarlemmermeer e.a. (2005, 31 oktober) Overeenkomst omlegging A9 te Badhoevedorp 2005 31 oktober.
- Gemeente Haarlemmermeer (2020) *Voortgangsrapportage Gebiedsontwikkeling Badhoevedorp 2020.* Raadsstuknummer: 2020.0000833.
- Gemeente Haarlemmermeer (2021). *Voortgangsrapportage 2021 Gebiedsontwikkeling Badhoevedorp.*
- Gemeente Haarlemmermeer, Team Onderzoek (2011). *Kijk op de Wijk 3.* Hoofddorp: Gemeente Haarlemmermeer.
- Gemeente Haarlemmermeer, Team Onderzoek (2018). *Kijk op de Ringvaart.* Hoofddorp: Gemeente Haarlemmermeer.
- Geschiedenis Parochie Onze Lieve Vrouw Geboorte (z.d.).
- GGD Kennemerland (2020). *Gezondheidsmonitor volwassenen en ouderen 2020, Gemeente Haarlemmermeer.*
- Groenland, M. & Klouwen, B. (2014). *Vitaliteitsimpuls kleine kernen. DNA Spaarndam.* In opdracht van Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude.
- Haarlems Dagblad (2017a, 17 januari). Stekelenburg, R. *Hoe groot is het verzet in Spaarndam?*
- Haarlems Dagblad (2017b, 28 juni). Stekelenburg, R. *Gehalveerde OLVG-kerk in Halfweg nu in volle glorie.*
- Haarlems Weekblad (2018, 12 september). *Je bent Spaarndammer als...*
- HCNieuws (2018a, 29 maart). Heijmans, R. *Buren van de oude A9: Piet Bouwhuis.*
- HCNieuws (2018b, 4 april). Witteman, T. *Eerste paal geslagen voor Onze Lieve Vrouwhof.*

- Heddemma, F. (1973). Ruigoord, meest bizarre dorp van Nederland. *De Tijd*.
- Hellinga, G. (1991). Kroniek van een ongelijk gevecht. *Vrij Nederland*.
- Karsten, R. (2020). De paradox van maximale vrijheid: 'Wij, de mensen, zijn Ruigoord'. Utrecht: Universiteit Utrecht, 2020. Scriptie.
- Louter, M. (1997). Requiem voor Ruigoord. *Groene Amsterdammer*.
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) (2008). Jubileumboek 50 jaar Rijksbufferzones, Den Haag.
- NH Nieuws. (2019, 3 juli). Walbeek, D. *Oproer in Spaarndam: nieuwe dorpsvereniging uit onvrede over te 'Haarlemse' dorpsraad*.
- Nieuwe Haarlemsche Courant (1963, 29 mei). *Ingrijpende veranderingen in Badhoevedorp en Amstelveen*.
- Parochieblad MeerLiede (2017, 15 oktober).
- Parool (1959, 21 oktober). *Wetsontwerp ingediend. Opheffing gemeente Haarlemmerliede en Spaarndam*.
- Parool (1969, 5 december). *Lagere school Badhoevedorp krijgt koptelefoons*.
- Parool (1972, 6 december). *Het Ruigoord bedreigd. Kunstenaars tegen sloop van het gehucht*.
- Parool (1991, 5 september). Hoog bezoek wordt stil van Ruigoord.
- Parool (2019, 17 november). Sevil, M. *Een landingsbaan van groen dwars door Badhoevedorp*.
- Philippa, M. (2005) Etymologisch woordenboek van het Nederlands (F-Ka, p.222) Amsterdam University Press, onder redactie van dr. Marlies Philippa
- Provincie Noord-Holland (2019). *Brief aan Minister Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties inzake verkenning grenscorrectie Spaarndam*.
- Rijksdienst voor het Nationale Plan (1958). De Ontwikkeling van het Westen des Lands. Den Haag
- Stichting Spaarndam 700 jaar (2015). *Lief en Leed in Spaarndam*. Samengesteld door de Historische Werkgroep Spaarndam.
- Stuiver, M. et al. (2019). *Longread Groen: Goed voor de gezondheid*. Wageningen: Universiteit Wageningen.

- Telegraaf (1973, 22 augustus). *Burgemeester van Haarlemmerliede: Ruigoord illegaal van de kaart geveegd.*
- Trouw (1959, 21 oktober). *Haarlemmerliede “van de kaart”, ruimte voor Haarlem – Halfweg bij H’meer.*
- NH Nieuws. (2019, 3 juli). Walbeek, D. *Oproer in Spaarndam: nieuwe dorpsvereniging uit onvrede over te ‘Haarlemse’ dorpsraad.*
- Nieuwe Haarlemsche Courant (1963, 29 mei). *Ingrijpende veranderingen in Badhoevedorp en Amstelveen.*
- Parochieblad MeerLiede (2017, 15 oktober).
- Parool (1959, 21 oktober). *Wetsontwerp ingediend. Opheffing gemeente Haarlemmerliede en Spaarndam.*
- Parool (1969, 5 december). *Lagere school Badhoevedorp krijgt koptelefoons.*
- Parool (1972, 6 december). *Het Ruigoord bedreigd. Kunstenaars tegen sloop van het gehucht.*
- Parool (1991, 5 september). Hoog bezoek wordt stil van Ruigoord.
- Parool (2019, 17 november). Sevil, M. *Een landingsbaan van groen dwars door Badhoevedorp.*
- Philippa, M. (2005) Etymologisch woordenboek van het Nederlands (F-Ka, p.222) Amsterdam University Press, onder redactie van dr. Marlies Philippa
- Provincie Noord-Holland (2019). *Brief aan Minister Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties inzake verkenning grenscorrectie Spaarndam.*
- Rijksdienst voor het Nationale Plan (1958). *De Ontwikkeling van het Westen des Lands.* Den Haag
- Stichting Spaarndam 700 jaar (2015). *Lief en Leed in Spaarndam.* Samengesteld door de Historische Werkgroep Spaarndam.
- Stuiver, M. et al. (2019). *Longread Groen: Goed voor de gezondheid.* Wageningen: Universiteit Wageningen.
- Telegraaf (1973, 22 augustus). *Burgemeester van Haarlemmerliede: Ruigoord illegaal van de kaart geveegd.*
- Trouw (1959, 21 oktober). *Haarlemmerliede “van de kaart”, ruimte voor Haarlem – Halfweg bij H’meer.*

5.5 Colofon

Inhoud, tekst en vormgeving

Team Onderzoek Gemeente Haarlemmermeer

Fotografie

AeroVista Luchtfotografie

p. 21 (ro)

ANP

- Floris Leeuwenberg
p. 31
- Olaf Kraak Fotografie
p. 40
- Peter Elenbaas luchtfotografie
p. 33 (r)
- Robin Utrecht
p. 33 (l)
- Your Captain Luchtfotografie
p. 4, 23

Danny fotografie

p. 2, 15, 25, 27 (lb,mo), 35 (lo), 37 (l), 39, 43

Goulmy design & fotografie

p. 26 (b)

Henk Roolvink

p. 18 (ro), 19, 20, 21 (lb,rb,lm), 28, 42

Jur Engelchor

p. 5, 26 (o), 27 (rb), 29 (m), 35 (lb), 37 (r)

Kees van der Veer

p. 11 (o), 18 (rb,lm,rm,lo), 21 (rm), 27 (lo)

Niké Dolman

p. 1, 3, 8, 13 (rb,ro), 17, 22, 34, 44, 48, 50

Noord-Hollands Archief

- Beeldcollectie gemeente Haarlem
p. 27 (ro)- 29026

- Fotopersbureau De Boer
p. 24 (l)- 6009, 24 (r)- 6006, 29 (b)- 5967, 29 (o)- 6075, 30- 6152
- J. Engelchor
p. 32 (lo)- 6151
- Provinciale Atlas Noord-Holland
p. 41 (rb)- 2184

Parochie OLVG Halfweg
p. 38, 41 (lb,lo,ro)

Renata-Jansen fotografie
p. 13 (lb), 18 (lb), 35 (r)

Team Onderzoek
p. 13 (lo), 21 (lo), 36

* links (l), rechts (r), boven (b), midden (m), onder (o)

Andere publicaties, onderzoeksresultaten en meer statische gegevens zijn te raadplegen op onderzoek.haarlemmermeergemeente.nl

Dit werk is auteursrechtelijk beschermd
Copyright © 2024 Gemeente Haarlemmermeer

Het is niet toegestaan (gedeelten van) deze uitgave te verveelvoudigen en/of openbaar te maken door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van team Onderzoek van de gemeente Haarlemmermeer. Overname van gedeelten van de inhoud, mits met bronvermelding, is wel toegestaan.

